

»Die neue Entwicklung in Dänemark hat begonnen«

Det tyske mindretal i Nordslesvig 1945-47

af JAN HYLDAL CHRISTENSEN

5. maj 1945 var ingen befrielse for det tyske mindretal i Danmark. Skæbnefællesskabet med Det tredje Rige medførte sorg og fortvivlelse hos hjemmetysk-heden. Kapitulationen tvang mindretallet til at se fremad: Det store spørgsmål måtte være, hvordan mindretallet skulle overvinde sammenbruddet og skabe et nyt tillidsforhold til den danske stat og den danske opinion. Cand.mag. Jan Hyldal Christensen skildrer her, hvordan det tyske mindretal i de første år efter kapitulationen stod splittet i dette spørgsmål – en splittelse, som formelt blev afsluttet med stiftelsen af Bund deutscher Nordschleswiger i slutningen af 1945, men som alligevel satte sit præg på mindretallet i de følgende år.

Perioden 1945-1955 bliver i den hjemmetyske terminologi betegnet som »Fårhustiden«, opkaldt efter straffelejren ved Fårhus, hvor ca. 3000 fra det tyske mindretal blev interneret. Det var en svær tid for mindretallet, og tilværelsen blev præget af det forhold, at der indtil 1949 ikke eksisterede nogen tysk stat, man kunne læne sig op ad. Den kollektive skyld, der fra maj 1945 hang som en møllesten om halsen på hjemmetyskerne, gjorde det nødvendigt for dem at diskutere to centrale spørgsmål. For det første: Hvordan skulle det åndelige opgør med nazismen forløbe? Og for det andet: Hvilken rolle skulle mindretallet spille i fremtidens danske samfund? Det er bemærkelsesværdigt så abrupt nationalsocialismen forsvandt fra overfladen, når man tager i betragtning, hvor betydningsfuld ideologien var for det tyske mindretals politik og kultur før 1945. Denne fortrængning af den nazistiske fortid foranledigede den danske avisredaktør Kai Edvard Larsen til at karakterisere hjemmetyskernes opfattelse af tiden før 1945 som »en fjern, forhistorisk tid«. ¹ Det tyske mindretal formåede hurtigt at frigøre sig fra nationalsocialismen, omend hjemmetyskerne gennem retsopgøret stadig levede i dens skygge. Men hvad skulle komme i stedet for den ideologi, der i årenes løb var blevet en så dominerende del af hjemmetyskernes nationale identitet? Nationalsocialis-

mens fallit og Tysklands sammenbrud kunne få den konsekvens, at hjemmetyskere enten ville foretage et sindelagsskifte eller blive politisk og nationalt indifferente. I begge tilfælde ville det ødelægge hjemmetyskheden indefra som en kræftsvulst. Det skulle imidlertid vise sig, at vejen ud af nationalsocialismens skygge gik igennem en studie af tysk kultur og historie fra før 1933 med en restaurering af det tyske sind som endemålet. De værdier, som det enkelte menneske skulle bruge som ideal, lå i den tyske ånd, som den havde taget sig ud før Hitler. Hjemmetyskeren Fritz Schultz har beskrevet denne proces som »en søgen efter det andet Tyskland, digterne og de store tænkeres Tyskland. Det skabende, flittige og produktive Tyskland, der har skænket menneskeheden en Martin Luther, en Kant, en Goethe og en Beethoven [...] det andet Tyskland levede i os og gav os håbet om en genoprejsning«. ² Restaureringen af det tyske sind vanskeliggjordes betydeligt af den hermetisk lukkede grænse, som afskar mindretallet fra de kulturelle impulser fra Tyskland, der var nødvendige for at bevare det åndelige slægtskab med det tyske folk. Hjemmetyskerne frygtede, at denne isolation kunne medføre en »Verschweigerung«, en indkapsling af tyskheden i Nordslesvig, som kunne føre til en assimilation med den danske flertalsbefolkning. Det skulle nu vise sig, om den tyske kulturs århundredlange tilstedeværelse i Nordslesvig ville sikre kontinuiteten og forhindre, at nogle få års politiske omskiftelser kunne udhule den tyske identitet. Dette spørgsmål førte til en tysk-national selvransagelse, hvilket afspejledes i *Der Nordschleswiger* og *Deutscher Volkskalender*, der i årene efter befrielsen kredsede om temaer indenfor tysk historie, litteratur, musik o.s.v. Samtidig fungerede Fårhuslejren som en slags »Grenzvolkshochschule«, ³ hvor de internerede oplevede »et blomstrende, folkeligt tysk kulturliv«. ⁴

Samtidig med at det tyske mindretal forsøgte at frigøre sig fra nazismen og finde tilbage til en oprindelig tyskhed, måtte hjemmetyskerne stille sig selv spørgsmålet, hvordan det kuldsejlede forhold til den danske herbergsstat kunne genetableres? Efter eget udsagn havde det tyske mindretal under besættelsen befundet sig i en loyalitetskonflikt, som stammede fra den traditionelle splittelse mellem en »dansk folkelig hjemlig sfære og tysk autoritetstro på det politiske område«. ⁵ Loyalitetskonflikten blev imidlertid ikke anerkendt fra dansk side. Nok fandtes der en såkaldt »Zweiströmigkeit« ⁶ hos hjemmetyskeren kulturelt set, men politisk set havde opbakningen bag Tysklands besættelse af Danmark været fuldstændig. Det tyske

Efterkrigstiden i Nordslevig blev præget af hærværk og sabotage mod hjemmetysk ejendom. Også det 46 meter høje Bismarckstårn på hjemmetyskernes nationale samlingssted Knivsbjerg måtte stå for skud. Den danske had- og hævnfølelse overfor det tyske mindretal var ikke kun rettet mod det nationalsocialistiske, men imod det tyske generelt. Hjemmetyskerne havde i mange danskeres øjne mistet deres hjemstavsret. Den gamle nationale kappestrid havde ændret karakter. Foto: Jens Harrebye.

mindretal havde under Anden Verdenskrig i tråd med den national-socialistiske *Volkstums*-ideologi⁷ handlet i overensstemmelse med dets status som »Volksdeutsche« og samtidig negligeret betydningen af det danske statsborgerskab, hvilket efter besættelsens ophør – som Dr. Niels Wernich udtrykte det: »får os til at tænke nærmere over begreber som folk og stat«.⁸ Den nationalsocialistiske begrebsverden blev tabubelagt, og det tyske mindretal kunne ikke længere relatere sig selv til treaksen Führer – Reich – Volk, men måtte i stedet genopdage den nordslesvigske hjemstavns – »die Heimat« – som det vigtigste holdepunkt i den hjemmetyske identitet. Anført af *Nordschleswigsche Zeitungs* leder med titlen »Unser Heimatrecht«, forsvarede det tyske mindretal sin eksistensberettigelse inden for den danske stats rammer. Det var nødvendigt at vise udadtil, at det tyske mindretals medlemmer kunne indordne sig i det danske samfund som loyale danske statsborgere. Generalforsamlingen i den hjemmetyske Apenrader Bank i august 1945 illustrerer den generelle problemstilling i hjemmetyskernes eget opgør med den nazistiske

fortid. En gruppe aktionærer stillede krav om en udrensning af bestyrelsesmedlemmer med en nazistisk fortid og en ændring af bankens tyske navn, Apenrader Bank, til det danske, Aabenraa Kreditbank A/S. Jürgen Schmidt-Osterterp talte på vegne af samtlige hjemmetyskere med en nazistisk fortid og hævdede, at hvis udrensningskravet blev gennemført og måske kom til at danne præcedens i det hjemmetyske kulturliv, så ville det tyske mindretal blive splittet i henholdsvis en lille gruppe af loyale hjemmetyskere med liv og virke indenfor det danske samfunds rammer og en stor gruppe af fordømte hjemmetyskere, der aldrig ville kunne frigøre sig fra det nazistiske spøgelse. Nazismen skulle overvindes i fællesskab på det tyske mindretals egne præmisser og uden, at enkelte hjemmetyskere gik danskernes ærinde og fungerede som retsopgørets forlængede arm.⁹ Generalforsamlingen i Apenrader Bank rejste det væsentlige spørgsmål, der blev det centrale punkt på dagsordenen på den stiftende generalforsamling for Bund deutscher Nordschleswiger (BdN) i november 1945: I hvilken udstrækning skulle man give køb på det tyske sindelag og det nationale sammenhold i bestræbelserne for at forbedre forholdet til danskerne? Skulle medlemmer af det tyske mindretal med en nazistisk fortid udelukkes fra at deltage i den organisatoriske genopbygning i et forsøg på at stille danskheden tilfreds? Den nationalsocialistiske ideologi var stedt til hvile, i og med at hjemmetyskerne formåede at genskabe en national identitet med udgangspunkt i den tyske kultur før 1933. Men hvilken ny rolle skulle hjemmetyskerne indtage i forhold til den danske flertalsbefolkning? Hjemmetyskerne måtte – som udtrykt i *Nordschleswigsche Zeitungs* leder – erkende, at »Die neue Entwicklung in Dänemark hat begonnen«.

Den gamle garde

Det tyske mindretals politiske ledelse var indtil 5. maj 1945 organiseret i det »lille politiske råd«. Den hjemmetyske fører Jens Møller og de resterende af rådets medlemmer blev straks efter befrielsen arresteret og senere anklaget for en lang række forhold under besættelsen (f.eks. hvervning til tysk krigstjeneste) i den omfattende Aabenraa-proces.¹⁰ Der var således ingen egentlig ledelse til at koordinere det organisatoriske og politiske arbejde i Nordslesvig.

Det tyske mindretals interesser overfor de danske myndigheder

blev indtil 5. maj varetaget af det tyske kontor under Statsministeriet. Her havde kontorchefen, den hjemmetyske jurist og medlem af det »lille politiske råd«, Rudolf Stehr, direkte kontakt med den danske statsminister og den danske regering.¹¹ Ved befrielsen forsvandt det tyske kontor og dermed det tyske mindretals mulighed for at tale sin sag overfor myndighederne.

Hermed forsvandt tilsyneladende det tyske mindretals repræsentation i hovedstaden. Imidlertid manifesterede Edlef Bucka-Christensen sig som hjemmetyskernes forhandler i forhold til de danske myndigheder. Bucka-Christensen kunne opretholde en god kontakt med myndighederne, da han havde en advokatpraksis på Vesterbro i København. Vi kan med udgangspunkt i Bucka-Christensens private korrespondance fastslå, at han virkede som Haderslevkredsens, subsidiært det tyske mindretals, forlængede arm i København.¹²

I Nordslesvig forsøgte Dr. Waldemar Reuter fra sin bopæl i Gråsten at organisere det tyske mindretals arbejde. I et opråb til en række fremtrædende tyske nordslesvigere den 15. juli proklamerede Dr. Reuter i fællesskab med Jürgen Schmidt-Osterterp, Dr. Niels Wernich og rektor Paul Callesen, at de havde fundet sammen med det formål at koordinere indsatsen for en bevarelse af det tyske mindretals rettigheder og besiddelser. Kredsen omkring Dr. Reuter satte varetagelsen af de interneredes rettigheder øverst på dagsordenen, men opråbet tog også initiativ til en redningsaktion overfor de trængte hjemmetyske privatskoler, hvilket skulle blive et vigtigt forarbejde til genopbygningen af den hjemmetyske skoleorganisation.¹³ Dr. Reuters arbejde på skoleområdet krævede snart så mange ressourcer, at det blev hans primære virke for det tyske mindretal i 1945.

Ligeledes skal pastor Carl Beuck fra Aabenraa nævnes som en af de hjemmetyske personligheder, der på eget initiativ forsøgte at tale det tyske mindretals sag overfor myndighederne. Pastor Beuck var præst for den tyske menighed i Aabenraa og havde under besættelsen opnået sympati i den danske befolkning på grund af sit offentligt kendte modsætningsforhold til Jens Møller.¹⁴ Pastor Beuck forsøgte at drage nytte af denne sympati ved at fungere som en slags protektor for den hjemmetyske kultur. Beuck var med i en hjemmetysk delegation, der i august 1945 fik foretræde for den sønderjyske skolekommission, det udvalg der skulle komme med forslag til en ny skoleordning for det tyske mindretal. Under mødet på Christiansborg læste pastor Beuck en erklæring højt, som var underskrevet af et halvt

hundrede fremtrædende hjemmetyskere. Erklæringen argumenterede for en bevarelse af mindretalsordningen, lagde afstand til mindretallets politik under det nationalsocialistiske førerskab og betonedede, at de fleste hjemmetyskere enten havde været modstandere af nazismen eller var blevet presset til et medlemskab af NSDAP-N.¹⁵

Endelig skal det tyske mindretals gamle lederskikkelse og repræsentant i Folketinget fra 1920-1939, pastor Johannes Schmidt-Wodder nævnes.¹⁶ Det er tvivlsomt, om pastor Schmidt forsøgte at genvinde sin gamle position som politisk og organisatorisk leder indenfor mindretallet, som enkelte har antydnet.¹⁷ Pastoren, der hævdede at tale på de fleste hjemmetyskeres vegne, ønskede ikke at lægge afstand til det tyske mindretals politik under besættelsen, men rettede i stedet en skarp kritik mod den danske stats fremgangsmåde overfor mindretallet. Allerede den 19. maj fremkom pastor Schmidt med en betænkning i *Nordschleswigsche Zeitung*, hvori han angreb modstandsbevægelsens hårde kurs ud fra den grundantagelse, at hjemmetyskernes optræden under besættelsen havde været loyal overfor den danske stat, da f.eks. hvervning til tysk krigstjeneste var sket i overensstemmelse med forhandlingspolitikken. Modstandsbevægelsen havde i det sønderjyske råds mindretalsprogram forlangt, at alle hjemmetyskere, der havde båret tysk uniform under besættelsen, skulle udvises af Danmark (2202 hjemmetyskere havde båret uniform under Anden Verdenskrig som f.eks. frontfrivillig eller tidsfrivillig). Pastor Schmidt opfordrede i artiklen den danske regering til at inddrage Tyskland i forhandlinger om det tyske mindretals skæbne, da man ikke kunne regne med »Tysklands evige fravær«.¹⁸ Denne noget tvetydige formulering blev i den danske presse udlagt som en trussel og et bevis på, at det tyske mindretal ikke havde lagt den aggressive kurs under nazismen bag sig.¹⁹

Fårhusfolkene og Haderslevkredsen

To grupperinger indenfor hjemmetyskheden gjorde sig gældende i den interne diskussion om mindretallets fremtidige stilling i det slesvigske grænseland, nemlig Fårhusfolkene og Haderslevkredsen. Tiden afkrævede det tyske mindretal et nyt grænsepolitisk koncept som erstatning for grænseflytnings- og konfrontationskursen under nationalsocialismen. Disse to grupper havde hver deres svar på dette spørgsmål:

Fårhusfolkene, den største af de to grupper, bestod af det store antal internerede hjemmetyskere. De internerede var en magtfaktor i kraft af deres store antal, men en række forhold gjorde, at denne kvantitative styrke ikke kunne omsættes tilsvarende i politisk handling. De internerede befandt sig for størstedelens vedkommende bag pigtråd i de første år efter befrielsen og havde ikke mulighed for at præge den politiske udvikling indenfor mindretallet. De internerede var ikke politisk organiseret, havde ingen officielle repræsentanter og fremstod ikke med noget fælles grænsepolitisk koncept. Fra dansk side blev der givet udtryk for bekymring om Fårhusfolkenes indvirkning på det tyske mindretal. Den danske presse forudså, at den store Fårhusflok i deres bitterhed over retsopgøret ville styre det tyske mindretal ind på en aggressiv, antidansk kurs. Begrebet »Fårhusmentalitet« blev anvendt om denne påståede hjemmetyske tankegang.

Den tidligere hjemmetyske Fårhusfange, Arthur Lessow, har forsøgt at give en karakteristik af den brogede forsamling af internerede hjemmetyskere. Det var i virkeligheden kun en lille del af de internerede, der kunne karakteriseres som værende i besiddelse af en rabiat Fårhusmentalitet. Denne hårde kerne lod efter endt afsoning deres protest få frit løb gennem medlemskab af de danskstiftede protestbevægelser 6. maj-foreningen og Fårhusforeningen og som abonnenter på ugeskriftet *Revision*, der virkede for en oprejsning for dem, som efter sigende var blevet uretmæssigt dømt som landsforrædere under retsopgøret. I en politirapport af kriminalbetjent Kr. Dall fra 1952 forefindes oplysninger om 6. maj-foreningen, Fårhusforeningen og det kontroversielle ugeskrift *Revision*, der alle var vendt imod 5. maj-mentaliteten. En af grundene til, at protestbevægelserne trods alt ikke vandt afgørende indpas i den hjemmetyske folkegruppe kan være, at disse erklærede sig neutrale i nationalpolitiske spørgsmål. Lessow vurderer, at nogle hundrede tidligere internerede hjemmetyskere sluttede op om foreningen.²⁰ En anden lille del af de internerede, som Arthur Lessow betegner som de moderate, forsøgte i fællesskab at begribe, hvorfor mindretallets nationalsocialistiske kurs under besættelsen kunne medføre et så omfattende retsopgør og en så skarp reaktion fra dansk side. De moderate var eksponenter for den positive ånd, der forsøgte at vende protesten mod retsopgøret til en selvkritik og herigennem forsøgte at restaurere det tyske sind og forbedre forholdet til den danske herbergsstat. Til denne gruppe hørte utvivlsomt Ernst Siegfried Hansen, der allerede fra sin løsladelse i august 1945

fik afgørende betydning for den nye politiske kurs indenfor mindretallet.²¹ Den tredje gruppe af internerede kalder Lessow de skuffede og forbitrede. Denne gruppe, som udgjorde hovedparten af de internerede, reagerede med skam og resignation, tog afstand fra det politiske og kulturelle mindretalsarbejde og frasvor sig deres tyske sindelag. Disse mennesker ønskede blot at vende tilbage til deres hjem og familier og genoptage deres normale dagligdag indenfor det danske samfunds rammer, men efterkrigstidens Danmark stod ikke med åbne arme overfor de hjemmetyskere, der ønskede at frigøre sig fra det tysk-nationale fællesskab.²² Fælles for de tre grupperinger inden for de interneredes rækker – de rabiate, de moderate og de desillusionerede – var ønsket om at sætte en slutstreg under retsopgøret. Hjemmetyskheden har på intet tidspunkt godtaget begrebet Fårhusmentalitet, der opstod i den danske presse som et skældsord, men derimod har den hjemmetyske præst, Günter Weitling, gjort opmærksom på, at der internt hos hjemmetyskerne blev talt om et Fårhuskammeratskab.²³

I opposition til denne talstærke gruppe af internerede stod Haderslevkredsen, hvis centrale skikkelser talte advokat Sophus Erichsen, købmand Peter Frees, pastor Friedrich Prahll, bankdirektør Christian Danielsen og tobaksfabrikant Matthias Hansen. Haderslevkredsen repræsenterede ikke flertallet af hjemmetyskere, men den opbakning, som de savnede indadtil, blev opvejet af de gode kontakter, som de havde udadtil hos fremtrædende danske politikere. Samtidig havde Haderslevkredsen udarbejdet et grænsepolitisk koncept og defineret det tyske mindretals fremtidige rolle i grænselandet. Lessow har peget på nogle fællestræk i sin biografiske skildring af kredsens medlemmer. Haderslevkredsen var borgerligt-konservative og tilnærmede sig hverken ideologisk eller pragmatisk nationalsocialismen på noget tidspunkt.²⁴ Haderslevkredsens modsætningsforhold til NSDAP-N under besættelsen var af ideologisk karakter, men kunne også tilskrives den nazistiske partiledelses forsøg på at tiltvinge sig kontrollen over de hjemmetyske banker og Kreditanstalt Vogelgesang. Disse finansielle institutioner var netop kontrolleret af borgerligt-konservative hjemmetyskere, herunder nogle af Haderslevkredsens medlemmer. Parallelt forsøgte NSDAP-N også forgæves at tiltvinge sig magten over de tysksprogede præster inden for Folkekirken, hvor Pastor Prahll i Haderslev Stift ellers lå under den danske biskops myndighed.²⁵ Haderslevkredsen formulere-

de sit grænsepolitiske koncept ved en privat sammenkomst hos Matthias Hansen i november 1943. Haderslevkredsens grænsepolitiske principper blev først offentliggjort efter besættelsen, mens det oprindelige dokument, der blev udfærdiget ved den private sammenkomst, først blev genfundet flere år senere. Pastor Prahl videregav da dokumentet til Ernst Siegfried Hansen, som gengav det i dets fulde form i sit erindringsværk fra 1957.²⁶ Dokumentet, Haderslevkredsens loyalitetserklæring, var et brud med det tyske mindretals 25 år gamle politiske hovedmålsætning om grænserrevision. Med udgangspunkt i fastholdelsen af den nationale identitet og tilhørsforholdet til den tyske kultur, understregedes bekendelsen til den demokratiske statsopfattelse og en absolut loyalitet overfor den danske herbergsstat.

De internerede og Haderslevkredsen havde en afgørende fælles interesse udadtil. Begge grupper forholdt sig kritisk til retsopgøret, plæderede for det tyske sindelag som en formildende omstændighed i strafudmålingen, og arbejdede for en omfattende amnesti og rehabilitering af de dømte. Kampen imod retsopgøret og dets følger for det tyske mindretal udspillede sig dog ud fra forskellige forudsætninger. Flertallet af de internerede mente ikke, at de havde gjort noget forkert under besættelsen, hvorfor det var det danske samfund, der på baggrund af et uretfærdigt retsopgør burde komme med indrømmelser overfor det tyske mindretal. Haderslevkredsen mente derimod, at det tyske mindretal under NSDAP-N's ledelse havde optrådt illoyalt overfor den danske stat, hvorfor det var fra hjemmetysk side, at indrømmelserne burde komme. Haderslevkredsens grænsepolitiske koncept med den stærke betoning af loyaliteten overfor den danske herbergsstat var en bitter pille at sluge for de rabiater og de desillusionerede, som tilsammen udgjorde det store flertal af internerede, men Haderslevkredsen havde i den lille gruppe af moderate internerede en mulig medspiller, som kunne sikre en bredere intern opbakning for et mindretal under Haderslevkredsens politiske ledelse.

Mens danskerne i sommeren 1945 var opstemte af befrielses-euforien, måtte de chokerede hjemmetyskere overveje fremtiden. Hvem ville overvinde det pludseligt opståede anarki, genskabe de organisatoriske rammer og anvise det tyske mindretal et nyt politisk, ideologisk ståsted. Fårhusfolkene, Haderslevkredsen eller en helt tredje?

Den programmatiske strid

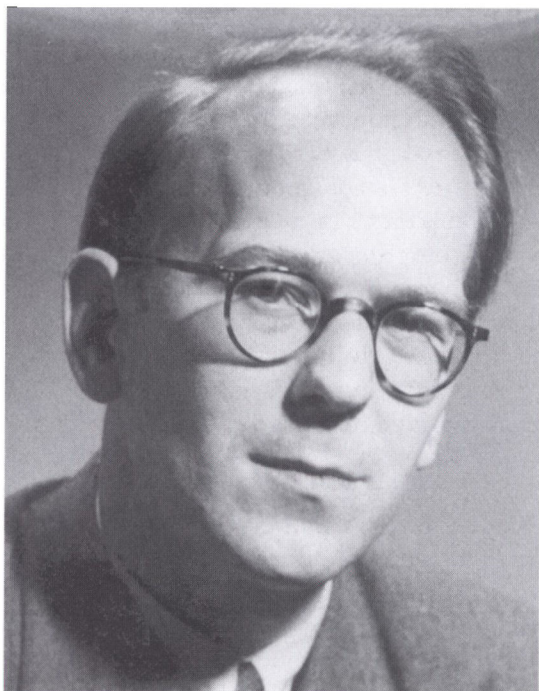
Den helt centrale skikkelse i udformningen af mindretallets program efter 1945 blev redaktøren Ernst Siegfried Hansen. Han var ud af en slesvigsk slægt. Indtil 1944 havde han fungeret som udlandskorrespondent i Paris, hvorefter han blev *Nordschleswigsche Zeitungs* politiske redaktør. Den 8. maj 1945 blev han arresteret og interneret i Fårhuslejren.²⁷ Den 25. august 1945 vendte Ernst Siegfried Hansen hjem fra fangenskab og indfandt sig snart derefter i *Nordschleswigsche Zeitungs* redaktionslokaler i Aabenraa.²⁸ I løbet af september blev Siegfried Hansen opsøgt af pastor Schmidt og den hjemmetyske forfatter Hans Schmidt-Gorsblock, der ønskede at tilknytte Siegfried Hansen som udenrigspolitisk kommentator for en ny hjemmetysk avis. Mødet resulterede i et nært bekendtskab mellem den unge Siegfried Hansen og de to Schmidt'er, der var veteraner i den nationale kamp. Siegfried Hansen skrev i sine erindringer, at han dog allerede på dette tidlige tidspunkt sporede en grundlæggende uoverensstemmelse mellem ham og de to Schmidt'er i holdningen til den nationale modstander, danskerne.²⁹

I begyndelsen af oktober måned blev Siegfried Hansen kontaktet af sin tidligere gymnasiekammerat skibsreder Jebsen, der formidlede en kontakt til Bucka-Christensen. På et efterfølgende møde præsenterede Bucka-Christensen Siegfried Hansen for Haderslevkredsens grænsepolitiske visioner og hidtidige arbejde. Haderslevkredsen var i løbet af efteråret begyndt at arbejde for dannelsen af en hovedorganisation for det tyske mindretal under navnet »Bund deutscher Nordschleswiger« (BdN). Den 6. oktober var der til en række førende personligheder inden for det tyske mindretal blevet udsendt et forslag til BdNs vedtægter, der byggede på den oprindelige loyalitetserklæring fra 1943, og det var nu planen at indkalde til en stiftende generalforsamling.³⁰ Mødet med Bucka-Christensen foruroligede Siegfried Hansen, der mente, at udformningen af et tysk mindretal under Haderslevkredsens suveræne ledelse ikke ville kunne godtages af de internerede. Siegfried Hansen frygtede, at en splittelse af hjemmetyskheden lå faretruende nær. Han kontaktede derfor pastor Schmidt og opfordrede ham til at formulere et alternativ til Haderslevkredsens grænsepolitiske koncept, hvilket pastor Schmidt indvilligede i.³¹ Den 20. oktober udsendte pastor Schmidt sit forslag til, hvilke grundprincipper, der skulle være gældende for det tyske mindre-

Ernst Siegfried Hansen (1917-1980) var mindretallets stærke mand og drivkraft i den organisatoriske genopbygning. Det pragmatiske sindelag var hans styrke i den politiske balancegang mellem Fårhusfolkene og Haderslevkredsen.

Han gik i lære som journalist og endte efter nogle års jurastudier i Berlin som udlandskorrespondent i Paris for Nordschleswigsche Zeitung. Fra 1944 bestred han posten som politisk redaktør for avisen. Efter befrielsen var han interneret fire måneder i Fårhuslejren. Som redaktør formåede Siegfried Hansen at styre mindretallet igennem en svær tid, og han fremstår idag som en af de største historiske skikkelser inden for hjemmetyskheden.

Foto: Der Nordschleswiger.

tals fremtidige virke i grænselandet. I et brev til Siegfried Hansen samme dag kommenterede pastor Schmidt, at han ikke håbede, at Haderslevkredsens forslag ville blive bestemmende for udviklingen indenfor mindretallet, da forslaget stred imod de fleste hjemmetyskeres synspunkter. Hvis loyaliteten over for den danske herbergsstat blev fremhævet som udgangspunktet for det videre arbejde, ville de internerede ikke på ærlig vis kunne tilslutte sig den nye hovedorganisation. Pastor Schmidt afviste dog selv at indtage nogen fremtrædende rolle.³² Hermed var der offentliggjort to konkurrerende forslag til, hvilket principprogram det tyske mindretals hovedorganisation skulle bygge på.

Haderslevkredsens programforslag var formuleret som en 5-punkts-erklæring. Punkt 1 indeholdt en ubetinget loyalitetserklæring til den danske konge, den danske stat og den bestående grænse. I punkt to erklæredes en tilslutning til den demokratiske statsopfattelse, hvilket dels var en anerkendelse af det parlamentariske system i Danmark, dels en hensigtserklæring om, at det tyske mindretals eget

kulturelle og politiske liv skulle udformes på et demokratisk grundlag. Det hjemmetyske skole- og kirkevæsen skulle ifølge punkt tre bygge på den tyske kultur, der i århundrederne inden nationalsocialismens indtog var fremvokset på et kristent grundlag. Punkt fire havde en klar adresse til de internerede, da den kommende politiske ledelse her blev pålagt ansvaret for at hjælpe »de trængte i vores midte«. I punkt fem var udtrykt en forventning om, at den danske stat til gengæld for den erklærede loyalitet ville garantere det tyske mindretal de borgerlige frihedsrettigheder, der var forudsætningen for at hjemmetyskheden kunne bevare kulturel frihed. Til sidst opfordredes alle tysksindede nordslesvigere til aktivt at støtte BdN uanset tidligere politisk tilhørsforhold.³³ Pastor Schmidts alternative programforslag adopterede Haderslevkredsens fem temaer, men foretog en række væsentlige redaktionelle ændringer, der i hans øjne skulle gøre BdNs program mere spiseligt for de internerede. Pastor Schmidt omprioriterede programpunkternes rækkefølge og lod punkt et og punkt tre bytte plads med hinanden, hvorved bekendelsen til den tyske kultur nu fik første prioritet i forhold til loyaliteten overfor Danmark. Ligeledes indeholdt pastor Schmidts vagt formulerede loyalitetserklæring ingen anerkendelse af den bestående grænse, hvoraf det må konkluderes, at han ikke var villig til at frafalde det krav om en grænserevision, som havde været hjørnestenen i hans politiske karriere. Pastor Schmidts formulering af det tyske mindretals stilling til demokratiet var tvetydig. Således havde han udeladt Haderslevkredsens kategoriske afvisning af enhver ikke-demokratisk styreform som muligt grundlag for det tyske mindretals arbejde og nøjedes med at fastslå, at det tyske mindretal i sin politik overfor den danske herbergsstat ville respektere den demokratiske forfatning. Her forfægtede pastor Schmidt det synspunkt, at det ikke var op til den danske stat at blande sig i, hvordan det tyske mindretal ønskede at udforme sit eget politiske og kulturelle liv. Det lå pastor Schmidt på sinde, at alle hjemmetyskere skulle kunne tilslutte sig programmet på oprigtig vis, og det virkede på ham ikke sandsynligt, at de internerede med ærligt sind kunne bifalde et program, der kategorisk afviste den nationalsocialistiske ideologi.³⁴

Uenigheden mellem Haderslevkredsen og pastor Schmidt, der efter eget udsagn varetog de interneredes interesser overfor en egenrådig Haderslevkreds, motiverede Siegfried Hansen til at forfatte et kompromisforslag under benævnelsen »Das deutsche Bekenntnis«, der i

tre hovedafsnit detaljeret fremlagde forfatterens visioner for det tyske mindretals fremtidige stilling 1) som tyskere, 2) som danske statsborgere og 3) som nordslesvigere. Som anslået i overskriften prioriterede Siegfried Hansen, i overensstemmelse med pastor Schmidt, bekendelsen til tyskheden højere end loyaliteten overfor herbergsstaten, idet han afviste, at det tyske mindretal behøvede at gå bodsgang over for danskheden. Siegfried Hansen forholdt sig dog kritisk til den nationalsocialistiske epoke og erkendte, at tyskheden undervejs havde mistet blikket for de humanistiske idealer og kristne dyder, som ellers var en kvalitet ved det tyske sindelag. Det åndelige opgør med nazismen skulle forløbe ud fra begreberne »indsigt og forvandling«, hvilket betød, at en indre søgen efter den tyske kulturs rødder skulle berede vejen for hjemmetyskhedens tilbagevenden til fred, humanisme og demokrati. Siegfried Hansen angreb danskhedens ræsonnement, at en afnazificering af det tyske mindretal lod sig gennemføre ved et ydre pres fra den danske stat. Forvandlingen skulle ske indefra.³⁵ Siegfried Hansen forfægtede hermed den tro på tyskhedens gemte værdier, som havde forvandlet Fårhuslejren til en slags »Grenzvolks-hochschule«. Hans opfattelse af det tyske mindretals stilling som danske statsborgere, der var udlagt i punkt to, harmonerede bedre med Haderslevkredsens loyalitetserklæring end med pastor Schmidts samme. Siegfried Hansens loyalitetsprincip var således ikke kun rettet mod kongen og den demokratiske forfatning, men også mod den bestående grænse. Hans bekendelse til demokrati korresponderede ligeledes med Haderslevkredsens, idet han eksplicit tilkendegav, at også det tyske mindretals eget kulturelle og politiske liv skulle udformes på et demokratisk grundlag. For at sikre loyalitetserklæringen som en forpligtelse for den kommende mindretalsledelse, fremsatte Siegfried Hansen det forslag, at et råd bestående af erfarne hjemmety-ske mænd skulle kunne blokere for eventuelle politiske tiltag, som vurderedes at være i modstrid med loyalitetsprincippet.³⁶ Om Siegfried Hansen på dette tidspunkt frygtede en mindretalsledelse domineret af rabiater Fårhusfolk skal være usagt, men faktum er, at frygten for de rabiater som en dominerende faktor i det tyske mindretal kom til at præge Siegfried Hansens grænsepolitiske kurs. Sluttelig i punkt tre forholdt Siegfried Hansen sig til det tyske mindretals stilling som nordslesvigere og forfægtede her idéen om en hjemstavnsret, begrundet i, at tysksindede slesvigeres tilstedeværelse i den nordlige del af det gamle hertugdømme Slesvig var historisk betinget. I forlængelse

Johannes Schmidt-Wodder (1869-1959) var folketingsmedlem for Slesvigsk Parti og mindretallets ubestridte lederskikkelse i perioden 1920-1939. Efter befrielsen stod Schmidt-Wodder i skarp opposition til Haderslevkredsen og den nye loyalistiske kurs, men pastoren havde svært ved at finde ørenlyd og endte som et kuriøst indslag fra en svunden tid. Han personificerede for mange danskere den berygtede Fårhusmentalitet, der nægtede at anerkende det tyske mindretallets tvivlsomme rolle under besættelsen. Foto: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

af hjemstavnsretten skulle det tyske mindretal modsætte sig enhver »indblanding fra nord og syd i det slesvigske grænseland«. ³⁷ Sidelagsfrihed skulle garantere, at enhver hjemstavnsbunden slesviger kunne bekende sig til den nationale identitet, som han ønskede, uden at herbergsstaten eller flertalsbefolkningen påvirkede dette valg. De nationale mindretal i Nord- og Sydslesvig skulle af herbergsstaterne sikres lige vilkår for bevarelsen af deres kulturelle egenart og i den forbindelse blev den liberale danske mindretalspolitik før 9. april 1940 nævnt som mønsterværdig. Siegfried Hansens idé om en ligestilling af de nationale mindretal forudsatte, at herbergsstaterne tilsluttede sig det såkaldte gensidighedsprincip, der fordrede en harmonisering af staternes mindretalspolitik: »Jeg tænker på automatiske virkninger: Får det ene mindretal tildelt en ret, så gælder denne automatisk for det andet mindretal, får det ene mindretal frataget en ret, så mister det andet mindretal automatisk denne ret.« ³⁸ Siegfried Hansen håbede, at gensidighedsprincippet ville kunne danne model for en fredelig

løsning af mindretalsspørgsmål i andre grænseregioner rundt om i verden.³⁹

Siegfried Hansens omfangsrige forslag til et principprogram for den nye hovedorganisation viste forfatterens evne til at se det tyske mindretals fremtidige stilling i et større perspektiv end Haderslevkredsen og pastor Schmidt havde formået i deres programforslag. *Das deutsche Bekenntnis* befattede sig med grænsepolitiske visioner, der anerkendte den betydning, som det bilaterale forhold mellem Danmark og Tyskland havde for de nationale mindretal på begge sider af grænsen.

Den afgørende forskel på de tre forslag viste sig i prioriteringen af programpunkternes rækkefølge. Disse formelle uoverensstemmelser dækkede over reelle forskelle i bedømmelsen af det tyske mindretals rolle under besættelsen. Haderslevkredsens absolutte loyalitetserklæring og bekendelse til demokrati var udsprunget af en principiel afstandtagen fra det tyske mindretals nationalsocialistiske kurs under NSDAP-N's ledelse, der i Haderslevkredsens øjne havde været illoyal overfor den danske stat. Offentliggørelsen af Haderslevkredsens principprogram i forbindelse med dannelsen af en ny hovedorganisation skulle overfor den danske offentlighed virke som en officiel afstandtagen fra den nationalsocialistiske epoke. For de mange menige hjemmetyskere, der aktivt havde støttet den nationalsocialistiske kurs og nu måtte lide for følgerne, kunne Haderslevkredsens knæfald for danskheden opfattes som et loyalitetsbrud over for det tysk-nationale sammenhold. Haderslevkredsens programforslag havde dog pålagt den kommende mindretalsledelse ansvaret for de internerede, men det var stadig op til kredsens medlemmer at overbevise skeptikerne om, at Haderslevkredsens desavouering af den nationalsocialistiske epoke ikke var ensbetydende med en principiel støtte til retsopgøret eller den danske stats fremfærd overfor det tyske mindretal efter 5. maj. Siegfried Hansen var også betænkelig ved Haderslevkredsens skarpe brud med den nære nationalsocialistiske fortid. Nationalsocialismen og det store sammenbruds traumatiske indvirkning på hjemmetyskheden skulle, ifølge Siegfried Hansen, overvindes ved en gradvis, indre omvendelse af den enkelte hjemmetysker. Bruddet med nationalsocialismen skulle ikke påtvinges udefra, hverken af en eksklusiv Haderslevkreds eller af den danske stat.

Pastor Schmidt skrev få dage efter modtagelsen af *Das deutsche Bekenntnis* et brev til Siegfried Hansen, hvori han understregede en grundlæggende overensstemmelse imellem hans eget og Siegfried

Hansens programforslag. Dog kritiserede han Siegfried Hansen for at være for præget af den aktuelle situation, hvilket formentlig havde reference til den forskydning i den nationalpolitiske magtbalance mellem dansk og tysk, som besættelsestidens ophør havde afstedkommet, og som nu havde fået Siegfried Hansen til at placere hjemmetyskheden i underhundens rolle. Pastor Schmidt havde tidligere advaret den danske statsminister om, at man ikke kunne regne med »Tysklands evige fravær«, og på baggrund af denne antagelse, vurderede pastor Schmidt, at Siegfried Hansen overfor danskheden gav for mange indrømmelser, der var præget af fraværet af en tysk stat. Som eksempel på en unødvendig indrømmelse overfor danskheden nævnte pastor Schmidt fjernelsen af grænserevisionskravet, og hermed havde pastor Schmidt tilkendegivet, at den bestående grænse ikke var omfattet af den loyalitet, som hans programforslag havde tilkendegivet.⁴⁰ I sit svar til pastor Schmidt indrømmede Siegfried Hansen, at *Das deutsche Bekenntnis* ikke kunne forstås uafhængigt af det store sammenbrud. Samtidig klandrede han den ældre generation af hjemmetyskere for at prioritere den nationale ære og stolthed så højt, at det slørede deres blik for, hvad der lå indenfor mulighederens grænser. I dette lå en kritik af pastor Schmidts mangel på realpolitisk tæft. Værd at bemærke i Siegfried Hansens brev var hans måde at omtale Haderslevkredsen og de internerede på. Haderslevkredsens folk blev af Siegfried Hansen omtalt som »loyalisterne«, medens han sagde »vi«, når han talte om de internerede fra Fårhuslejren. Det viste, hvem han følte sig mest forbundet med.⁴¹ Pastor Schmidts svar til Siegfried Hansen bar præg af, at afsenderen følte sig politisk udbrændt og ikke længere så sig i stand til at tage de nødvendige politiske slagsmål med Haderslevkredsen.⁴² På dette tidspunkt, ved indgangen til november 1945, havde Siegfried Hansen endnu ikke opnået direkte kontakt med Haderslevkredsen, og med pastor Schmidts resignation måtte Siegfried Hansen erkende, at han havde mistet en mulig allieret i sine bestræbelser på at præsentere et alternativt principprogram til Haderslevkredsens tiltænkte hovedorganisation Bund deutscher Nordschleswiger. Haderslevkredsen havde til gengæld ikke formået at finde den fornødne opbakning hos hjemmetyskerne til sit principprogram, hvorfor den planlagte stiftende generalforsamling for BdN endnu lod vente på sig. Et dødvande var indtrådt.

Med den hensigt at løse op for den fastlåste situation skrev Sieg-

fried Hansen et brev til pastor Prahls og forsøgte hermed at åbne op for en dialog med Haderslevkredsen. Tilsyneladende reagerede Haderslevkredsen ikke umiddelbart på henvendelsen, men i stedet fik Siegfried Hansen respons fra Bucka-Christensen, der gav sin vurdering af det tyske mindretals aktuelle situation. Ligesom Siegfried Hansen bekymrede det også Bucka-Christensen, at Haderslevkredsen forholdt sig passivt afventende, medens en stor del af det tyske mindretal, herunder kredsen omkring Dr. Reuter, ikke ønskede at godkende BdNs principprogram. Bucka-Christensen overvejede den tanke, at modviljen imod Haderslevkredsen stammede fra principprogrammets stærke bekendelse til den demokratiske statsopfattelse, som ikke harmonerede med forhåbningen om, at Tysklands genrejsning ville bane vejen for nationalsocialismens genkomst.⁴³ I sin svarskrivelse til Bucka-Christensen forklarede Siegfried Hansen, at den udbredte modvilje imod Haderslevkredsens principprogram ikke angik det indholdsmæssige, men i stedet skyldtes enkelte formuleringer, som umuliggjorde en bred tilslutning hos hjemmetyskheden. Siegfried Hansen gengav her den kritik af Haderslevkredsens program, som pastor Schmidt var fremkommet med i sit brev til Siegfried Hansen d. 20. oktober. Siegfried Hansen havde i brevet vedlagt pastor Schmidts alternative programforslag og erklærede, at han hverken tilhørte den ene eller anden part, men personligt arbejdede for at finde en gylden middelvej mellem pastor Schmidt og Haderslevkredsens programforslag. Siegfried Hansen vedlagde ikke sit eget kompromisforslag, *Das deutsche Bekenntnis*.⁴⁴

I et brev til pastor Schmidt den 7. november redegjorde Siegfried Hansen for den nyeste politiske udvikling indenfor det tyske mindretal. Kritikken mod Haderslevkredsen var blevet tydeligere og havde manifesteret sig i hjemmetyske forsamlinger i Tinglev (under ledelse af Dr. Wernich og Dr. Reuter⁴⁵) og i Aabenraa. Dr. Wernich og Dr. Reuter havde den 7. oktober været til møde i Haderslev med Haderslevkredsen og Bucka-Christensen, men mødet havde ikke båret frugt. Samtidig havde der fra Haderslevkredsens side ikke kunnet spores nogen vilje til at komme den voksende kritik i møde, hvilket fik Siegfried Hansen til at konkludere, at en splittelse af hjemmetyskheden lå faretruende nær. Hvis Haderslevkredsen fik gennemført sine planer om at lade BdN fungere som hovedorganisation for det tyske mindretal uden at lade BdNs principprogram bygge på et kompromis, så ville det ikke kunne undgås, at de mange internerede i takt med deres

Ikke længe efter, at de sidste danske fanger havde forladt Frøslevlejren, rykkede de første hjemmetyske fanger ind. Lejren tog navneforandring til Fårhuslejren. I den hjemmetyske selvforståelse symboliserede lejren perioden 1945-1955, hvor hjemmetyskerne måtte bøde for deres illoyale optræden under besættelsen. På billedet ses hjemmetyske kvinder bag lejrens pigtråd. Foto: Foto: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

løsladelse ville samle sig om en konkurrerende organisation.⁴⁶ Risikoen for en splittelse af hjemmetyskheden var baggrunden for, at Siegfried Hansen samme dag udsendte en redigeret udgave af *Das deutsche Bekenntnis* til en større kreds af hjemmetyskere. Anden udgave var både i form og indhold præget af Siegfried Hansens brevveksling med pastor Schmidt, idet Siegfried Hansen i forhold til den første udgave havde taget flere af pastor Schmidts kritikpunkter til efterretning. Tilkendegivelsen af loyalitet overfor den danske herbergsstat var i forhold til første udgave stærkt nedtonet, men dette var ikke ensbetydende med en principiel afstandtagen fra loyalitetserklæringen. Siegfried Hansen forklarede, at loyalitetserklæringer var værdiløse, hvis de ikke blev efterlevet i praksis.⁴⁷ Udeladelsen af en eksplisit loyalitetserklæring var et forsøg på at komme den voksende kritik af Haderslevkredsen i møde – en kritik, der fremhævede, at Haders-

levkredsen prioriterede loyaliteten over for den danske herbergsstat højere end troskaben mod det tyske fællesskab. I realiteten var *Das deutsche Bekenntnis* stadig i overensstemmelse med Haderslevkredsens grænsepolitiske synspunkter, men de redaktionelle ændringer i anden udgave illustrerede tydeligt, at Siegfried Hansen havde ændret sin opfattelse af Haderslevkredsens politiske handlemåde. Haderslevkredsen var blevet for egenrådlig.

Das deutsche Bekenntnis blev udsendt til Haderslevkredsen og de hjemmetyskere, som havde stået i spidsen for de oppositionelle forsamlinger i Tinglev og Aabenraa. I en følgeskrivelse forklarede Siegfried Hansen, at hans program var tænkt som et debatoplæg i forbindelse med dannelsen af et provisorium, der under benævnelsen »Deutsche Vereinigung« skulle varetage den organisatoriske ledelse af det tyske mindretal, indtil flertallet af de internerede var vendt hjem. Siegfried Hansen forklarede videre, at Haderslevkredsens BdN-program ikke ville være i stand til at samle hjemmetyskheden, men i stedet ville forårsage et tysk mindretal splittet op i fraktioner. Løsningen måtte derfor være, at BdN blev korporativt tilsluttet »Deutsche Vereinigung«. Siegfried Hansen vedlagde en liste med navne på de hjemmetyskere, som han foreslog som medlemmer til provisoriets hovedbestyrelse. Som formand pegede Siegfried Hansen på Bucka-Christensen, hvilket sandsynligvis skyldtes, at Bucka-Christensen i praksis havde arbejdet sammen med både Haderslevkredsen og kredsen omkring Dr. Reuter og dermed havde den nødvendige brede appel. Ellers havde Siegfried Hansen i sit konstitueringsforslag tilgode-set alle de involverede parter, Haderslevkredsen med 20%, Dr. Reuter-kredsen med en tredjedel og protestforsamlingen fra Aabenraa med en enkelt af de tiltænkte hovedbestyrelsesposter. Det tiltænkte kontroludvalg med vetoret overfor hovedbestyrelsesbeslutninger, som var i modstrid med loyalitetserklæringen, skulle være en fast del af den provisoriske hovedbestyrelse. Som medlemmer af dette kontroludvalg foreslog Siegfried Hansen henholdsvis Sophus Erichsen og Matthias Hansen, hvilket klart afspejlede, at Siegfried Hansen fortsat ønskede at støtte Haderslevkredsens grænsepolitiske linie.⁴⁸

Bucka-Christensen var ikke sen til at svare, men trods sin principielle støtte, ønskede Bucka-Christensen af praktiske grunde ikke at påtage sig hvervet som formand for det påtænkte provisorium. I stedet ønskede han fortsat på neutral vis at bidrage med sin juridiske ekspertise.⁴⁹

Haderslevkredsen reagerede på Siegfried Hansens initiativ ved at invitere ham til en forhandling med kredsens medlemmer den 10. november 1945 og Siegfried Hansen takkede straks ja til invitationen. I det hjemmetyske arkiv i Aabenraa findes et maskinskrevet notat om forhandlingens forløb, og det kan fastslås med sikkerhed, hvem forfatteren er, eftersom der på selve dokumentet med Siegfried Hansens umiskendelige håndskrift er påført kommentaren »Unmittelbar nach der Rückkehr niedergeschrieben«. Notatet kan tillægges stor kildekritisk værdi, da det ikke blev udfærdiget med offentliggørelse for øje og ikke skulle tjene noget polemisk formål. Notatet illustrerer Siegfried Hansens egen ærlige, umiddelbare udlægning af, hvad der var sket på det første egentlige møde mellem ham og Haderslevkredsen.⁵⁰ Matthias Hansen ytrede indledningsvis på mødet sin bekymring for, at *Das deutsche Bekenntnis* var vendt imod Haderslevkredsens planer og måske allerede fungerede som principprogram for en konkurrerende organisation til BdN. Sophus Erichsen tilføjede, at den stærkt fremhævede loyalitetserklæring i Haderslevkredsens program var blevet skubbet for meget i baggrunden i Siegfried Hansens program. Dertil svarede Siegfried Hansen, at hans program ikke var vendt imod Haderslevkredsen, men i stedet skulle ses som et forsøg på at skabe et principprogram, der kunne slå bro mellem Haderslevkredsen og den talstærke opposition og dermed danne grundlag for en hovedorganisation. Siegfried Hansen havde udeladt Haderslevkredsens stærkt fremhævede loyalitet over for den danske herbergsstat, fordi dette var kardinalpunktet i den aktuelle kritik af Haderslevkredsen. Christian Danielsen indrømmede, at Haderslevkredsens hidtidige bestræbelser var foregået med det overordnede mål for øje at åbne op for en dialog med danskheden, hvorfor Haderslevkredsen automatisk havde nedprioriteret dannelsen af en samlende organisation for det tyske mindretal. Haderslevkredsen havde allerede etableret en kontakt med det sønderjyske folketingsmedlem, Erik Appel, der havde indvilliget i at overbringe budskabet til Rigsdagen om det tyske mindretals nye loyale kurs og brud med nationalsocialismen. Rigsdagen stod overfor en revision af den lovgivning, som udgjorde fundamentet under retsopgøret, og Haderslevkredsen håbede med Erik Appel som mellemmand at kunne påvirke parlamentarikerne, så revisionen ville tilgodese de internerede hjemmetyskeres stilling. Hermed havde Haderslevkredsen tilkendegivet, at der lå handling bag de ord i punkt fire i BdN-programmet, som forpligtede den kom-

Matthias Hansen (1892-1987) var den toneangivende figur blandt Haderslevkredsens fem medlemmer. Tobaksfabrikanten lagde et stort arbejde i den organisatoriske genopbygning specielt inden for det hjemmetyske kulturliv, men måtte i løbet af 1947 erkende, at de mange interneredes tilbagevenden havde skubbet Haderslevkredsen i baggrunden. Foto: Der Nordschleswiger.

mende mindretalsledelse til at varetage ansvaret for de internerede hjemmetyskere. Siegfried Hansen var grundlæggende enig i Haderslevkredsens fremgangsmåde over for danskheden, men at loyalitetserklæringen kunne få den modsatte effekt end den tilsigtede, hvis danskheden blev klar over, at det kun var et mindretal i mindretallet, der støttede den loyale kurs. Derfor måtte Haderslevkredsen åbne op for en diskussion af de enkelte punkter i BdN-programmet, herunder i særdeleshed den ubetingede loyalitetserklæring, så det kunne blive en samlet hjemmetyskhed, der stod bag præsentationen af det endelige program. Haderslevkredsen var imidlertid ikke imødekommende over for Siegfried Hansens argumenter for en nedtoning af den stærke loyalitetserklæring og erklærede kategorisk, at BdN-programmet skulle gennemføres i sin oprindelige form.⁵¹ Siegfried Hansen noterede i sit erindringsværk *Disteln am Wege*, at han og Haderslevkredsen efter mødet i Haderslev nu i fællesskab styrede henimod BdNs stiftende generalforsamling, men dette må være en efterrationalisering, idet mødet hverken havde tilvejebragt et kompromis eller blot formå-

et at løse op for den fastlåste situation. Den 13. november 1945 foretog Siegfried Hansen Christian Danielsen, at Haderslevkredsen indkaldte en større kreds af hjemmetyskere til en omfattende konference. Siegfried Hansen håbede vel, at de oppositionelle kræfter på en sådan konference bedre ville kunne udfordre Haderslevkredsens egenrådighed, end han selv havde formået.⁵²

I begyndelsen af november var reaktionerne på *Das deutsche Bekenntnis* begyndt at dumpe ind ad brevsprækken hos Siegfried Hansen. Den generelle reaktion var positiv i forhold til det indholdsmæssige i Siegfried Hansens program, men samtlige brevskrivere lagde vægt på, at den programmatiske strid ikke måtte tillægges så stor betydning, at det ville kunne bringe skabelsen af en samlende organisation for det tyske mindretal i fare. Det var en udbredt grundantagelse hos brevskriverne, at det var ved at være sidste chance for en samling af hjemmetyskheden, hvorfor de stridende parter hurtigst muligt måtte samles til en konference og her være parate til at indgå et større kompromis. Schmidt-Osterterp forfægtede tillige det standpunkt, som han også havde indtaget på generalforsamlingen i Apenrader Bank i august, at der i opbygningen af en ny organisation ikke måtte skelnes mellem hjemmetyskere med en kompromitteret nazistisk fortid og hjemmetyskere, der havde stået i et modsætningsforhold til NSDAP-N. Genopbygningen skulle involvere alle nordslesvigere af tysk sindelag.⁵³

Siegfried Hansen havde den 13. november opfordret Haderslevkredsen til at indkalde til en omfattende konference for hjemmetyskheden. Han var på dette tidspunkt travlt beskæftiget med at opbygge den nye hjemmetyske avis, *Der Nordschleswiger*, og havde ingen klare ambitioner om at stille sig i spidsen for reorganiseringen af det tyske mindretal. Eksempelvis havde Siegfried Hansen ved udsendelsen af *Das deutsche Bekenntnis* understreget sine motiver: »... jeg tager initiativet, men overlader det videre til andre«. ⁵⁴ Imidlertid opfordrede Siegfried Hansen allerede den 17. november Bucka-Christensen til at deltage i den konference, som han i de forløbne dage (muligvis pr. telefon) havde indkaldt til, og som han i brevet omtalte som sit sidste forsøg på at tilvejebringe et kompromis parterne imellem.⁵⁵ Der kan kun gisnes om, hvorfor Siegfried Hansen i løbet af få dage havde taget initiativet ud af hænderne på Haderslevkredsen og nu selv ønskede at indkalde til en konference. For det første kunne det tyde på, at Haderslevkredsen helt havde opgivet tanken om at inddrage de

oppositionelle hjemmetyske grupper i BdN-regi og måske allerede i en svarskrivelse havde gjort Siegfried Hansen opmærksom på dette. For det andet havde Siegfried Hansen i reaktionerne på rundskrivelsen den 7. november kunnet spore en udbredt opbakning hos de oppositionelle hjemmetyskere til ideen om en omfattende konference, der kunne bilægge den indre splittelse i det tyske mindretal. Siegfried Hansen forklarede overfor Bucka-Christensen, at initiativet til mødeindkaldelsen var blevet taget ud fra den betragtning, at tiden nu var moden for det tyske mindretal til at finde fælles fodslag.⁵⁶ Siegfried Hansen havde erkendt, at han ikke kunne overlade initiativet til andre, da han var den bedste mand til »jobbet«. Sikringen af det tyske mindretals organisatoriske enhed var blevet det primære politiske kald for den tidligere politiske redaktør af *Nordschleswigsche Zeitung*.

Det tyske mindretals fremtidige skæbne ville blive afgjort på den store konference. Ville hjemmetyskerne kunne samle sig om én organisation, ét program? Siegfried Hansen havde grund til bekymring. Tiden var ved at løbe fra hjemmetyskerne. Det var nu eller aldrig!

Bund deutscher Nordschleswiger

Den 16. november 1945 henvendte Siegfried Hansen sig på ny til pastor Schmidt med den hensigt at redegøre for sit møde med Haderslevkredsen den 10. november og viderebringe beskeden om den forstående konference.⁵⁷ Konferencen blev i løbet af de følgende dage fastsat til den 22. november, og som grundlag for konferencen opstillede Siegfried Hansen de tre principprogrammer til en ny hovedorganisation, der i oktober og november var blevet forfattet af Haderslevkredsen, pastor Schmidt og Siegfried Hansen.⁵⁸ Den 20. november modtog Siegfried Hansen et brev fra pastor Schmidt, hvori sidstnævnte ganske uventet proklamerede, at han havde underskrevet en »henvendelse til den danske Rigsdag vedrørende det tyske mindretal i Nordslesvig« – en betænkning forfattet af Schmidt-Gorsblock. Betænkningen var en skarp kritik af den danske stats opgør med det tyske mindretal efter besættelsen og stod i et klart modsætningsforhold til Haderslevkredsens strategi overfor danskheden. Pastor Schmidt begrundede sin handling i det forhold, at Siegfried Hansen havde været for imødekommende overfor Haderslevkredsen.⁵⁹ Hermed havde pastor Schmidt distanceret sig fra Fårhuskammeraten Siegfried Hansen og dennes forsøg på at tilvejebringe et kompromis.

Konferencen den 22. november kom til at omfatte 30 fremtrædende personligheder fra det tyske mindretal med Siegfried Hansen som dirigent. Som Haderslevkredsens repræsentant fremlagde Christian Danielsen en beretning om, hvorledes Haderslevkredsens loyalitetserklæring i årets løb havde skabt synlige resultater i forhold til den vigtigste af alle opgaver – at forbedre forholdet til danskerne. Således havde det gjort betydeligt indtryk, da pastor Beuck havde oplæst en loyalitetserklæring over for den sønderjyske skolekommission. I samme anledning havde de danske parlamentarikere dog betvivlet, at pastor Beuck havde noget mandat. Danielsen understregede, at en erklæret loyalitet ville fremstå som et tomt postulat, hvis den ikke blev fremført med en samlet organisation i ryggen. Han hævdede endvidere, at en sådan organisation ikke ville være i stand til at finde ørenlyd for en kritik af retsopgørets uretfærdige følger for det tyske mindretal, hvis organisationen ikke havde en loyalitetserklæring nedfældet i sine vedtægter.⁶⁰ Haderslevkredsen støttede sig her til det ræsonnement, at den danske offentlighed lettere ville kunne tilslutte sig en mildere kurs i opgøret med det tyske mindretal, hvis til gengæld hjemmetyskheden ville erkende sin skyld og officielt tage afstand fra nationalsocialismen og den illoyale optræden under besættelsen. Ifølge Haderslevkredsens taktiske oplæg ville loyalitetserklæringen altså i sidste ende blive til gavn for de internerede. Efter Christian Danielsen havde haft lejlighed til at fremlægge Haderslevkredsens program, var det nu op til pastor Schmidt at argumentere for sit modforslag. Pastor Schmidt forklarede kort, at den tyske bekendelse, der var indføjet som punkt tre i Haderslevkredsens program, var blevet rykket op som punkt ét i hans forslag. Haderslevkredsens loyalitetserklæring, som pastor Schmidt omtalte som »das dänische Bekenntnis«, var ensbetydende med en anerkendelse af hjemmetyskhedens kollektive skyld. Haderslevkredsens programforslag kunne bruges af danskerne til at retfærdiggøre den danske stats fremgangsmåde overfor det tyske mindretal, hvorfor loyalitetserklæringen måtte nedprioriteres i forhold til den tyske bekendelse. Siegfried Hansen afveg bevidst fra at gå ind i Haderslevkredsen og pastor Schmidts diskussion om vægtningen af de enkelte programpunkter. Han påpegede nødvendigheden af, at det tyske mindretal hurtigst muligt fik dannet et provisorium, der havde det fornødne mandat til at forsvare hjemmetyskheden. Det var med henblik på det stærke ydre pres, som den danske stat havde foranstaltet overfor det tyske mindretal, vigtigere at få

skabt de organisatoriske rammer for mindretallets praktiske arbejde end at opnå konsensus i principielle grænsepolitiske spørgsmål. Derfor appellerede Siegfried Hansen til parterne om at samle sig om et program, der kunne afspejle et kompromis. Hertil responderede Sophus Erichsen, at de tre programforslag var så væsensforskellige, at et kompromis ikke var muligt. Det virkede i det hele taget absurd i Haderslevkredsens optik at tillægge konsensus indenfor det tyske mindretal så stor betydning, når man tog i betragtning, at NSDAP-N ikke havde haft nogen målsætning om national konsensus, men tværtimod havde afskåret flere hjemmetyskere fra det nationale sammenhold.⁶¹ Den efterfølgende debat afspejlede en udbredt tilslutning til Siegfried Hansens synspunkt, at Haderslevkredsen burde være villig til at foretage visse ændringer i BdN-programmet. Jürgensen fra Sønderborg udtalte i tråd med dette standpunkt: »Vi må blive enige om, at vi ikke forlader denne sal, før vi har opnået enighed«. ⁶² Det stenografiske referat beskriver den efterfølgende debat om de enkelte punkter i Haderslevkredsens program som så ophedet, at konferencen nærmede sig sin opløsning. Dette fik Christian Danielsen til at erklære, at forsamlingen var så langt fra at have opnået enighed, at Haderslevkredsen under alle omstændigheder ville påbegynde sit organisatoriske arbejde på grundlag af deres oprindelige BdN-program. Siegfried Hansen erklærede som dirigent, at han så sig nødsaget til at afslutte diskussionen, uden at et endeligt program for en ny samlende organisation var blevet vedtaget. Herefter opstod der et kaos, som det stenografiske referat ikke formåede at gengive i detaljer, men som førte til, at ca. en tredjedel af forsamlingen, herunder pastor Schmidt, forlod stedet – muligvis i protest. Referatet nævner kort, at de resterende mødedeltagere herefter foretog nogle få ubetydelige ændringer i Haderslevkredsens oprindelige programforslag og sammensatte et arbejdsudvalg, der skulle fungere som et provisorium, indtil en endelig hovedbestyrelse for Bund deutscher Nordschleswiger kunne vælges ved de interneredes tilbagekomst.⁶³ Den endelige stiftelseserklæring var næsten identisk med det oprindelige BdN-program, som Haderslevkredsen i begyndelsen af oktober måned havde fremlagt for hjemmetyskheden. Hjemmetyskernes nye hovedorganisation, BdN, havde konstitueret sig på et idémæssigt grundlag, der byggede på en afstandtagen fra den nationalsocialistiske epoke og samtidigt var et markant brud med den 25 år gamle grænsepolitiske hovedmålsætning om en grænserevision. Den eneste væsentlige ændring af

Haderslevkredsens program fandt sted i punkt ét, hvor loyalitetserklæringen blev omformuleret fra »Vi bekender os til ubetinget loyalitet ...« til »Som tyske nordslesvigere bekender vi os til ubetinget loyalitet ...«. ⁶⁴ Dette kunne betragtes som en mindre indrømmelse fra Haderslevkredsens side, idet man herved havde indføjlet en formulering foran loyalitetserklæringen, der kunne fungere som *den* tyske bekendelse, som pastor Schmidt så brændende havde ønsket opprioriteret. Der var dog ingen tvivl om, at Haderslevkredsen ved BdNs stiftelse havde vundet en politisk sejr, hvilket også blev understreget ved arbejdsudvalgets sammensætning, hvor Haderslevkredsen blev stærkt repræsenteret. ⁶⁵

Som leder af det nyoprettede tyske sekretariat, der fik til opgave at koordinere det organisatoriske arbejde i genopbygningsprocessen, udsendte Siegfried Hansen den 1. december via *Ritzaus Bureau* BdNs stiftelseserklæring, der blev mødt med stor bevågenhed i den danske offentlighed. Reaktionen var gennemgående positive i den danske lejr, hvor der blev fokuseret på loyalitetserklæringen overfor Danmark og hjemmetyskernes tilbagevenden til demokratiet. Samtidig sporedes dog et forbehold over for de hjemmetyske intentioner, da den danske presse konstaterede, at det tyske mindretal i den følgende tid måtte bevise, at der lå handling bag ordene. ⁶⁶ Dette forbehold skyldtes tildels, at pastor Schmidt og Schmidt-Gorsblock nogle få dage i forvejen havde fået offentliggjort deres »Henvendelse til den danske Rigsdag«, hvilket havde skabt forvirring om det tyske mindretals egentlige hensigter. Således pegede *Grænsevagten* på det paradoks, at Schmidt-Gorsblock både optrådte som medunderskriver af loyalitetserklæringen (den gængse betegnelse for BdNs stiftelseserklæring) og henvendelsen til Rigsdagen. ⁶⁷ Henvendelsen var en skarp fordømmelse af den danske fremfærd overfor det tyske mindretal efter besættelsen. Den omtalte den tyske besættelsesmagt som »en vengsindet nations soldater« og rettede et skarpt angreb på modstandsbevægelsen og krævede frihed og oprejsning for internerede hjemmetyskere. ⁶⁸ De to Schmidt'ers henvendelse til Rigsdagen var et direkte opgør med BdN og det tyske mindretals officielle politik i forhold til de danske myndigheder, hvilket Schmidt-Gorsblock ikke lagde skjul på med sine udtalelser om, at flertallet af hjemmetyskerne stod bag henvendelsen til Rigsdagen. ⁶⁹ Den danske presse udlagde henvendelsen som et vidnesbyrd om Fårhusmentalitetens udbredelse indenfor det tyske mindretal. Henvendelsen fik således den modsatte effekt

end den tilsigtede, idet den blev brugt som et argument imod at mildne kursen overfor det tyske mindretal i forbindelse med den kommende revision af retsopgørets lovgrundlag. Siegfried Hansen forsøgte de efterfølgende måneder at overtale pastor Schmidt til at trække sig tilbage fra offentligheden, da hans navn i danskhedens øjne var blevet synonymt med den påståede Fårhusmentalitet og dermed var blevet en belastning for BdN. Schmidt-Gorsblock opfordrede han til ikke at benytte sin plads i BdNs arbejdsudvalg til at fremsætte en offentlig kritik af retsopgøret.⁷⁰ Siegfried Hansen forfægtede overfor pastor Schmidt det synspunkt, at BdNs officielle politik, den loyalistiske kurs, tjente de interneredes interesser bedre end pastor Schmidts oppositionelle kurs, der indirekte gav næring til danskernes had- og hævnfølelse.⁷¹ Om det var Siegfried Hansens brev, der gjorde virkningen, skal være usagt, men faktum er, at pastor Schmidt efter den megen debat, der fulgte i kølvandet på henvendelsen til Rigsdagen, nedtonede sin selvbestaltede talsmandsrolle. Anderledes forholdt det sig med Schmidt-Gorsblock, der beskyldte Siegfried Hansen for at optræde diktatorisk, idet BdNs politik ikke tog hensyn til de politiske understrømme indenfor det tyske mindretal. Schmidt-Gorsblock mente, at BdN overfor de danske myndigheder ikke i rimelig grad formåede at repræsentere de interneredes synspunkter, hvorfor han havde forfattet endnu en henvendelse til Rigsdagen. Siegfried Hansen responderede, at han inderligt håbede, at Schmidt-Gorsblock ikke ville offentliggøre den anden henvendelse til Rigsdagen. Hvis Schmidt-Gorsblock efterkom opfordringen ville Siegfried Hansen til gengæld tilknytte ham som medarbejder ved den nye hjemmetyske avis, der var planlagt til at udkomme fra februar 1946.⁷² Siegfried Hansen havde i sine politiske overvejelser været præget af risikoen for en splittelse af det tyske mindretal i tilfælde af, at en eventuel modorganisation i opposition til BdN blev dannet og fandt tilslutning hos de internerede. I det konkrete tilfælde med Schmidt-Gorsblock beviste Siegfried Hansen, at det var muligt at minimere denne risiko. Siegfried Hansen benyttede en fremgangsmåde, der gik ud på at inddrage de hjemmetyskere, der stillede sig i opposition til BdNs officielle politik, i BdN-regi. BdN skulle være et åbent forum, hvor alle hjemmetyskere, selv de rabiater, kunne fremføre deres synspunkter. Herved kunne en splittelse af det tyske mindretal undgås.

Haderslevkredsen havde i praksis fået mandat til at varetage det tyske mindretals interesser overfor den danske stat. Hjemmetysker-

nes fortsatte støtte til Haderslevkredsen var imidlertid stærkt betinget af, om loyalitetserklæringen ville blive en gevinst i forhold til de interneredes situation.

De internerede

Allerede d. 29. november 1945 besluttede arbejdsudvalget at sende en skrivelse til justitsministeren med anmodning om, at en hjemmetysk delegation måtte få foretræde for det justitsministerielle straffelovsudvalg, der overfor Rigsdagen havde til opgave at udarbejde et forslag til en revision af retsopgørets lovgrundlag. Justitsministeriet meddelte, at straffelovsudvalget foretrak en skriftlig redegørelse fra BdN om det tyske mindretals ønsker i forbindelse med revisionen. Arbejdsudvalget samledes den 8. december og forfattede her en henvendelse til straffelovsudvalget, der befattede sig med det tyske mindretals generelle holdning til retsopgøret og nogle få specifikke forslag til revisionen.⁷³ Henvendelsen gjorde indledningsvis straffelovsudvalget opmærksom på punkt ét i BdNs stiftelseserklæring, der garanterede det tyske mindretals fremtidige loyalitet overfor den danske stat. I forlængelse heraf anerkendte BdN, at det tyske mindretal under besættelsen havde handlet illoyalt overfor den danske stat, hvorfor retsopgøret var forståeligt. Dette loyalitetsbrud skulle imidlertid ses i lyset af den tragiske loyalitetskonflikt, som den enkelte hjemmetysker havde befundet sig i. Den enkelte hjemmetysker havde i forhold til den danske flertalsbefolkning ikke haft de samme muligheder for at gennemskue, at forhandlingspolitikken – oprettelsen af Frikorps Danmark, Danmarks deltagelse i Antikominternpagten etc. – var opstået efter pres fra besættelsesmagtens side, idet den enkelte hjemmetysker var forblændet af den nazistiske partiledelses propaganda. BdN foreslog derfor, at revisionen kom til at indeholde en frifindelse eller et tiltalefrafald mod udstået straf for de frontfrivillige og tidsfrivillige, der tilsammen udgjorde ca. 2000⁷⁴ af de internerede hjemmetyskere.⁷⁵ Internt i arbejdsudvalget ytrede Schmidt-Osterterp og Dr. Reuter en kritik af de officielt fremsatte ønsker, som ikke regnedes for vidtgående nok. Kritikken dækkede over en intern uenighed om, hvorvidt varetagelsen af de interneredes interesser skulle vægtes højere end hensynet til den loyalistiske kurs og bestræbelserne for at opnå et godt forhold til danskheden. Uenigheden havde en klar reference til den programmatisk strid og den da stedfundne diskus-

Interneringen af 3500 hjemmetyskere blev ifølge de officielle forklaringer fra modstandsbevægelsen gennemført for at undgå en »de lange knives nat«. Nordschleswigsche Zeitung derimod beskrev magtssituationen i Nordslesvig som »eine Herrschaft der Strasse« (gadepøbelens herredømme). Frihedsbekæmperne, af mindretallet kaldet »Freiheitsbekämpfer«, sad på den egentlige magt i landsdelen fra den 5. til 17. maj 1945 – i den hjemmetyske terminologi kaldet »de tolv lovløse dage«. Her en arrestation i Aabenraa. Foto: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

sion om prioriteringen af den tyske bekendelse i forhold til loyalitetserklæringen. Den tyske bekendelse viste sig i praksis at være ensbetydende med en holdning, der fordrede en mere aggressiv kurs i kampen for de internerede end BdN kunne tilbyde. Haderslevkredsen og Siegfried Hansen fastholdt den loyalistiske kurs og formåede at holde kritikken fra kredsen omkring Dr. Reuter internt i arbejdsudvalget. Arbejdsudvalget vedtog den 19. december efter offentliggørelsen af henvendelsen til det justitsministerielle straffelovsudvalg at afholde sig fra yderligere politisk aktivitet i relation til de internerede, indtil den endelige revision af retsopgørets lovgrundlag var vedtaget.⁷⁶ Dette skabte foreløbig ro omkring den officielle kurs inden for BdN, hvilket gav Haderslevkredsen mulighed for at bevise, at loyalitetserklæringen var det rette strategiske værktøj i kampen for de internerede.

Den kritik af den loyalistiske kurs, som allerede fremkom i løbet af december 1945, blev holdt internt i arbejdsudvalget af hensyn til bevarelsen af BdNs enhed udadtil. I det hjemmetyske arkiv forefindes et pålideligt vidnesbyrd om divergensen mellem Haderslevkredsen og Siegfried Hansen på den ene side og kredsen omkring Dr. Reuter på den anden side i form af et fortroligt referat af arbejdsudvalgets møde den 19. december. Referatet giver os et unikt billede af disse første indre brydninger i BdN.

Straffelovsudvalget udkom i januar 1946 med sit revisionsforslag, der efter juristen Ditlev Tamms vurdering ikke ændrede afgørende ved retsopgørets fundament, som hjemmetyskerne ellers havde håbet.⁷⁷ Den endelige revision af straffelovstillægget, der blev vedtaget i juni 1946, opfyldte heller ikke arbejdsudvalgets forventninger, selvom revisionen indeholdt en nedsættelse af strafferammen og generelt muliggjorde en hurtigere tilbagevenden til friheden for de internerede.⁷⁸ I april måned var de første domme blevet fældet over medlemmer af tidsfrivillighedskorpset, der havde fungeret som et slags hjemmetysk hjemmeværn under besættelsen. De tidsfrivillige blev i gennemsnit idømt to års fængsel, hvilket var hårde domme set i lyset af BdNs ønske om amnesti for denne gruppe. De hårde domme over de tidsfrivillige medførte da også en udbredt skuffelse hos det tyske mindretal.⁷⁹ Den udstukne loyalistiske kurs, der var ledestråden i BdNs kritik af retsopgøret, støttede sig til forventningen om, at en officiel hjemmetysk afstandtagen fra den nazistiske fortid ville svække den oprindelige begrundelse for at gennemføre et retsopgør mod det tyske mindretal. Retsopgøret mod det tyske mindretal var blevet begrundet i ønsket om en afnazificering af hjemmetyskheden og var rettet mod partitoppen i NSDAP-N, der varetog det tyske mindretals politiske og organisatoriske ledelse under besættelsen.⁸⁰ Revisionen af straffelovstillægget opfyldte ikke BdNs ønske om amnesti for de front- og tidsfrivillige, »de små fisk«. Det tyske mindretals første slag i kampen mod retsopgøret var tabt. Den loyalistiske strategi havde ikke båret frugt, og Haderslevkredsen havde overfor de interne kritikere i arbejdsudvalget lidt et politisk nederlag. Siegfried Hansen var bevidst om den skuffelse og forbitrelse, som bredte sig hos menige hjemmetyskere, da forventningerne om en hurtig løsladelse af de internerede ikke blev indfriet. Dette må være baggrunden for, at Siegfried Hansen så sig nødsaget til at indrykke et opråb i *Der Nordschleswiger* til alle hjemmetyskere om at forholde sig i ro og forblive tro mod det nye

fællesskab.⁸¹ Den officielle, loyalistiske kurs i BdN var kommet under pres fra de menige hjemmetyskere.

Danskheden havde ifølge Siegfried Hansen ikke taget loyalitetserklæringen i betragtning, da de hjemmetyske ønsker i forbindelse med revisionen af straffelovstillægget var blevet vurderet. Loyalitetserklæringen havde ikke kunnet motivere den lovgivende magt til at røkke fundamentalt ved retsopgøret mod det tyske mindretal. Loyalitetserklæringen havde således vist sig at være et uanvendeligt politisk værktøj i BdNs arbejde for de internerede. Det var også paradoksalt, at BdN med udgangspunkt i loyalitetserklæringen officielt indrømmede, at NSDAP-N's politik under besættelsen havde været illoyal og samtidig i praksis overfor domstolene benægtede, at de menige hjemmetyskere, der havde fulgt denne politik, havde været illoyale. Siegfried Hansen understregede denne pointe, da han i 1949 – som respons på dansk kritik om, at det tyske mindretal ikke angrede sin nazistiske fortid – svarede: »... vi kan ikke udtale os om vores skyld, når hjemmetyskere stadig står på anklagebænken«.⁸²

Den loyalistiske kurs i BdN blev gradvist lagt om til fordel for en mere udpræget nationalpolitisk kurs, der nedtonede det tyske mindretals rolle under besættelsen og i stedet fokuserede på den uretfærdighed, som det danske samfund havde begået mod det tyske mindretal efter besættelsen. Dette indebar en skærpet kritik af retsopgøret og mere vidtgående krav om amnesti og benådninger for de internerede. BdN havde i sin henvendelse til det justitsministerielle straffelovsudvalg tilbage i december 1945 advaret om, at det tyske mindretals nye »positive linie indenfor det danske samfund« ville lide skibbrud, hvis de fremsatte ønsker ikke blev imødekommet.⁸³ Denne forudsigelse var nu blevet til virkelighed. Den 10. februar 1947 modtog Siegfried Hansen et brev fra pastor Schmidt, der med slet skjult begejstring over den førte politik i BdN anerkendte Siegfried Hansen og arbejdsudvalgets indsats for det tyske mindretal. Pastor Schmidt mindedes den programmatisk strid ved BdNs start og udtrykte sin tilfredshed med, at den tyske bekendelse i løbet af 1946 var blevet ledetråden i det hjemmetyske arbejde.⁸⁴ I april 1947 vurderede BdNs arbejdsudvalg, at tiden var moden til en opløsning af provisoriet, da tilstrækkeligt mange af de internerede var vendt tilbage til friheden.⁸⁵ Valget til den nye hovedbestyrelse og den efterfølgende konstituering afstedkom ingen væsentlig forskydning af magtbalancen i det tyske mindretals politiske top, da status quo blev opretholdt ved Haders-

levkredsen, Dr. Reuter-kredsen og Siegfried Hansens fortsatte repræsentation i BdNs øverste politiske organ.⁸⁶ På den stiftende generalforsamling den 17. maj vedtoges et nyt program for BdN. Samtidig nedlagdes det kontroludvalg, der på Siegfried Hansens foranledning var blevet oprettet for at sikre, at den førte politik var i overensstemmelse med loyalitetsprincippet.⁸⁷ Nedlæggelsen af kontroludvalget var ikke udtryk for en principiel afstandtagen fra loyalitetserklæringen, men afspejlede i højere grad, at loyalitet mod herbergsstaten, demokratibekendelse og anerkendelse af grænsen havde manifesteret sig som grundelementer i det tyske mindretals politik. Loyalitetserklæringen var blot blevet skubbet i baggrunden som politisk doktrin i forbindelse med forsvaret for de internerede i kampen mod retsopgøret. Pastor Schmidt havde den 10. februar i sit brev til Siegfried Hansen plæderet for, at det tyske mindretals fremtidige politik burde hvile på en fundamental modstand mod det angelsaksiske demokrati, men den gamle pastor var snart en omvandrede anakronisme. BdN baserede i 1947 sit virke på et demokratisk grundlag med den politiske top, hovedbestyrelsen, valgt af de menige medlemmer i BdN.⁸⁸ Loyalitetserklæringen var i det urolige år 1945 blevet fremsat med den hensigt at demonstrere overfor danskerne, at nationalsocialismen var død. BdNs stiftende generalforsamling i 1947 var endnu en politisk manifestation af bruddet med nationalsocialismen, hvilket kunne legitimere de tidligere nationalsocialisters tilbagevenden til det politiske liv. Den danske offentlighed fastholdt dog sin kritik af, at hjemmetyskere med en kompromitteret fortid kunne opnå politisk indflydelse i det tyske mindretals organisation, men som Siegfried Hansen kundgjorde i *Der Nordschleswiger*, så spillede det efterhånden ikke den store rolle internt i det tyske mindretal, om man havde været medlem af NSDAP-N eller ej.⁸⁹

Politimester Ernst Brix fra Aabenraa var i september 1947 af Justitsministeriet blevet pålagt ansvaret for videreførelsen af den efterretningsevne, som havde til formål at overvåge det tyske mindretal.⁹⁰ Det var for de danske myndigheder magtpåliggende at holde øje med, om de mange internerede hjemmetyskeres tilbagevenden fra Fårhuslejren ville bringe den frygtede Fårhusmentalitet eller nationalsocialismen med sig. Brix fik straks lejlighed til at holde øje med forholdene inden for hjemmetyskernes rækker i forbindelse med Folketingsvalget den 28. oktober 1947, hvor Dr. Reuter blev opstillet som det tyske mindretals kandidat. Der eksisterer i dag i Landsarkivet for

Sønderjylland en politirapport underskrevet af Brix, der beretter om et fremtrædende medlem af det tyske mindretal i Aabenraa, der den 19. november 1947 overfor politimesteren redegjorde for den interne magtkamp i BdN, som var opstået i forbindelse med Folketingsvalget i oktober samme år.⁹¹ Rapporten omtaler ikke hjemmetyskeren ved navns nævnelse, men selve vidnesbyrdet må karakteriseres som værende pålideligt, da informanten havde indtaget en aktiv rolle i den interne strid og kunne give et førstehåndsindtryk af begivenhederne. Informanten meddelte Brix, at en sprængning af BdN var forestående, hvis den nye »aggressive« politiske kurs, der var udstukket af BdNs formand Dr. Wernich, Dr. Reuter og Siegfried Hansen, ikke blev lagt om. Denne »aggressive« kurs var blevet fastlagt med vedtagelsen af Dr. Reuters valgprogram til Folketingsvalget og var efter informantens skøn fremsprunget af en stærkere tro på »Kiels voksende magt«. »Kiel« var ensbetydende med den slesvig-holstenske landsregering, som var blevet dannet i april 1947 ved det første frie landdagsvalg siden kapitulationen. Siegfried Hansen indrømmede i sine erindringer, at BdN var slået ind på en ny politisk kurs i forbindelse med Folketingsvalget. Det blev mødt af kritik fra en del BdN-medlemmer, som ønskede at fastholde den oprindelige loyalistiske kurs i BdN.⁹² Siegfried Hansen fik på BdNs hovedbestyrelsesmøde den 4. oktober opbakning til at formulere Dr. Reuters valgprogram så skarpt i kritikken af retsopgøret, at det kunne sikre stemmerne hos hustruerne til de internerede hjemmetyskere. Haderslevkredsens repræsentanter i hovedbestyrelsen accepterede tilsyneladende denne valgstrategi, hvilket kan hænge sammen med, at Siegfried Hansen på hovedbestyrelsesmødet kunne fremlægge, hvad han samme formiddag havde erfaret. 6. maj-foreningen havde i et opråb opfordret til en boykot af det kommende folketingsvalg i protest mod retsopgøret. Det var i Siegfried Hansens tankegang vigtigt for BdN at demonstrere overfor hjemmetyskerne, at en stemme på BdNs officielle kandidat til Folketingsvalget var en mere konstruktiv og effektiv protest mod retsopgøret end en tilslutning til 6. maj-foreningens valgboykot. På BdNs vælgerforsamling den 12. oktober, hvor Dr. Reuter modtog sin kandidatur, sammensattes et udvalg bestående af bl.a. Dr. Reuter og Siegfried Hansen, der fik til opgave at udarbejde det endelige valgprogram. Siegfried Hansen havde imidlertid allerede på baggrund af hovedbestyrelsesmødet d. 4. oktober udfærdiget et valgprogram, som han fremlagde på udvalgsrådet hos Dr. Reuter d. 13. oktober.⁹³ Bemær-

JUGENDSCHRIFT
DES DEUTSCHEN
SCHUL- u. SPRACH-
VEREINS
NORDSCHLESWIG

kelsesværdigt var det, at pastor Schmidt på Siegfried Hansens opfordring deltog i mødet hos Dr. Reuter. Pastor Schmidts deltagelse i udfærdigelsen af det endelige valgprogram var hverken blevet godkendt af hovedbestyrelsen eller vælgerforsamlingen og kunne ikke være i Haderslevkredsens interesse. Pastor Schmidt havde oprindeligt i tråd med 6. maj-foreningen forfægtet det standpunkt, at det tyske mindretal skulle afholde sig fra at deltage i Folketingsvalget. Siegfried Hansen havde alligevel formået at overtale Pastor Schmidt til at give sin støtte til BdNs valgkamp, og hermed kunne BdN tiltrække det antal hjemmetyskere, der i de forløbne år havde bakket op om pastor Schmidts kritik af BdN. Man kan ikke afvise, at pastor Schmidt muligvis også havde propageret for 6. maj-foreningen og det beslægtede ugeskrift *Revision*, hvilket pastorens tale på den tyske dag i 1948 kunne underbygge. Her udtalte pastor Schmidt på bekostning af det tyske mindretals officielle organ, *Der Nordschleswiger*, sin uforbeholdne støtte til ugeskriftet *Revision*, der i hans øjne ytrede en mere korrekt kritik af retsopgøret.⁹⁴

Siegfried Hansen indrømmede, at valgprogrammet i 1947 med sine skarpe formuleringer var udtryk for et bevidst kursskifte i BdNs officielle politik.⁹⁵ Selve valgprogrammet afspejlede en skærpelse af forsvaret for de internerede og viste, at BdN nu optrådte med større selvbevidsthed. Kampen for de internerede omfattede nu kravet om en generalamnesti for alle politisk straffede, øjeblikkelig straffrihed for hjemvendende krigsfanger fra østfronten, ydelse af invaliderente til krigsbeskadede frontfrivillige med videre. Kravene var mere vidtgående i forhold til tidligere og baserede sig ydermere på en skarpt formuleret kritik, der fordømte retsopgøret som uforeneligt med en retsstats principper.⁹⁶ Selve valgkampen blev fra hjemmetysk side ført i overensstemmelse med den skærpede kurs, som valgprogrammet havde udstukket, idet Siegfried Hansen i sin redaktionelle linie på *Der Nordschleswiger* og de officielle talere på BdNs vælgermø-

Mange sønderjyder vil kunne nikke genkendende til den lille eventyrfigur Nis Puk. Fra 1947 kunne hjemmetyske børn i tidsskriftet Nis Puk læse om den nordslesvigske hjemstavn og det tyske folks historie og stille spørgsmål til en brevkasse redigeret af selveste Nis Puk. Den egentlige bagmand, forhenværende bibliotekar Frederik Christensen, forsøgte på vegne af den hjemmetyske skoleforening på denne vis at bevare det tyske sprog for de yngste blandt det tyske mindretal. I forbindelse med den midlertidige skoleordning for Nordslesvig var ca. 75% af alle hjemmetyske børn blevet overflyttet til det danske kommunalskolevæsen. Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

der fulgte op på den hårdere og mere uforsonlige kritik af den danske stats opgør med det tyske mindretal.⁹⁷ BdNs valgprogram til Folketingsvalget vakte stor kritik i den danske presse, der opfattede den skærpede nationalpolitiske kurs inden for det tyske mindretal som et vidnesbyrd om Fårhusmentalitetens udbredelse indenfor det tyske mindretal. Siegfried Hansen håbede, at BdN med fremsættelsen af de mere vidtgående krav for de internerede og en hårdere principiel kritik af retsopgøret kunne modvirke, at flere hjemmetyskere fulgte de rabiante Fårhusfolks eksempel og forlod det nationale fællesskab eller BdN til fordel for 6. maj-foreningen og ugeskriftet *Revision*.⁹⁸

Efterretningstjenestens informant havde forklaret, at kursskiftet i BdN hang sammen med en tiltro til »Kiels voksende magt«, som fik en vis moralsk betydning for den nye »aggressive« kurs i kampen mod retsopgøret, men den »aggressive« kurs indenfor det tyske mindretal var ikke udelukkende rettet mod retsopgøret. Kursen indebar også nye grænsepolitiske målsætninger for det tyske mindretal og det var på dette område, at landsregeringen i Kiel opnåede sin store indflydelse. Det tyske mindretals grænsepolitik var koordineret direkte med landsregeringens. Landsregeringen havde som konsekvens af danskhedens pludselige og eksplosive vækst i Sydslesvig indført en aggressiv kurs overfor det danske mindretal og hermed forårsaget en genopblussen af nationalitetskampen mellem dansk og tysk. Det tyske mindretal adopterede denne aggressive nationalpolitiske kurs og gjorde således fælles front med landsregeringen mod den danskhed, der i et samlet grænselandsperspektiv havde trængt tyskheden i defensen.

Tilbage i Nordslesvig afstedkom den nye aggressive kurs i det tyske mindretal et oprør fra BdNs lokalbestyrelser i Haderslev og Aabenraa. I Haderslev nedlagde hele lokalbestyrelsen med Matthias Hansen i spidsen sine mandater, og i Aabenraa førte utilfredsheden til en protestskrivelse fra en snes BdN-medlemmer, der truede med en offentligt fremsat protest mod formanden, Dr. Wernich, hvis den aggressive kurs blev fastholdt.⁹⁹ Siegfried Hansen indrømmede i sine erindringer, at den aggressive kurs afstedkom en indre splittelse i BdN, der resulterede i en protestskrivelse den 14. november til den politiske ledelse i BdN. Det var kendetegnende i forhold til tidligere, at det denne gang var Haderslevkredsen, der stillede sig i opposition til den officielle kurs i BdN, der nu blev bestemt af Siegfried Hansen og kredsen omkring Dr. Reuter. Den indre uro afspejlede den magt-

forskydning i den politiske top inden for det tyske mindretal, som siden sommeren 1946 gradvist havde skubbet Haderslevkredsen og den loyalistiske kurs i baggrunden. Dette var sket til fordel for en politik, der med udgangspunkt i den tyske bekendelse orienterede sig mod det tysk-nationale fællesskabs interesser og nedtonede behovet for et godt forhold til danskerne. Siegfried Hansen havde som BdNs stærke mand styret det tyske mindretal væk fra den loyalistiske kurs, hvilket var et klart brud med Haderslevkredsen, men var kursskiftet også ensbetydende med, at Siegfried Hansens havde fraveget sit oprindelige standpunkt fra 1945? Siegfried Hansens havde ved dannelsen af BdN været styret af to grundlæggende hensyn: For det første prioriterede han de praktiske hensyn til sine kammerater i Fårhuslejren højere end det politiske program, som skulle udgøre det principielle grundlag for den samlende hjemmetyske organisation. Hans oprindelige støtte til Haderslevkredsen var således opstået ud fra en pragmatisk vurdering af, at den loyalistiske kurs tjente de interneredes interesser bedre end f.eks. pastor Schmidt og Schmidt-Gorsblocks protestlinje. Det var derfor i overensstemmelse med Siegfried Hansens principielle udgangspunkt, da han som konsekvens af loyalitetserklæringens manglende resultater i forhold til en forbedring af de interneredes vilkår brød med den loyalistiske kurs. For det andet havde Siegfried Hansen også prioriteret hensynet til sikringen af det tyske mindretals organisatoriske enhed højere end det politiske program. Dette viste sig allerede i 1945, da Siegfried Hansen i et forsøg på at inddrage Haderslevkredsens opposition i dannelsen af BdN fjernede loyalitetserklæringen i anden udgave af sit programforslag *Das deutsche Bekenntnis*. Hensynet til sikringen af det tyske mindretals organisatoriske enhed var den anden grund til, at Siegfried Hansen styrede det tyske mindretal væk fra den loyalistiske kurs, idet han herved forsøgte at undgå, at de internerede i protest mod den officielle kurs brød med BdN og tilsluttede sig en modorganisation f.eks. 6. maj-foreningen.

Efterretningstjenestens informant havde den 19. november 1947 fortalt politimesteren, at en sprængning af BdN ville blive en realitet, hvis den politiske ledelse ikke ændrede den aggressive kurs, men den 23. november blev BdNs formand Dr. Wernich af Haderslevkredsen forsikret om, at kritikken ville blive holdt internt i BdN.¹⁰⁰ Haderslevkredsen måtte med de mange interneredes tilbagekomst i 1947 erkende, at kredsens mulighed for at bevare sin magtstilling i den politiske

Hjemmetysk ungdom ved det bortsprængte Knivsbjergmonument. Formentlig sommeren 1948. Deutscher Jugendverband für Nordschleswig stiftedes i februar 1948 og var i modsætning til ungdomsforbundet under den nationalsocialistiske epoke dannet på et upolitisk grundlag. Foto: Jens Harrebye.

ledelse og øve indflydelse på den førte politik i BdN var blevet betydeligt svækket. De internerede begyndte fra 1947 at sætte deres præg på sammensætningen af BdNs politiske og organisatoriske ledelse, men hvor det først havde drejet sig om internerede med en mindre kompromiteret nationalsocialistisk fortid, så bragte 1950'erne nogle af de tidligere højtstående nationalsocialister til magten. I 1951 blev Rudolf Stehr leder af det tyske generalsekretariat og i 1953 blev formanden for BdN og Fårhuskammeraten, Hans Schmidt-Oxbüll, som repræsentant for Slesvigsk Parti valgt ind i Folketinget med 9.721 stemmer.¹⁰¹ Det var ikke første gang, at Schmidt-Oxbüll optrådte som Folketingskandidat, idet han i 1939 som repræsentant for det lille nationalsocialistiske hjemmetyske parti, NSAN, havde været opstillet som nr. 4 på Slesvigsk Partis liste.¹⁰² Schmidt-Oxbüll imødegik alle spekulationer om betydningen af hans egen nazistiske fortid, da han i sin jomfrutale til Folketinget understregede, at hans virke i Folketinget ville basere sig på punkt ét i BdNs stiftelseserklæring fra 1945, der garanterede det tyske mindretals ubetingede loyalitet overfor den danske konge, den danske stat og den bestående grænse.¹⁰³ Schmidt-Oxbülls jomfrutale havde stor symbolværdi og var et udtryk for, at de

tidligere internerede hjemmetyskere havde taget Haderslevkredsens loyalitetserklæring til sig. Politiets efterretningstjeneste havde i forbindelse med Folketingsvalget i 1950 fundet en række dokumenter i en taske, som tilhørte Schmidt-Gorsblock, der var opstillet som det tyske mindretals kandidat. Dokumenterne påviste, at en gruppe danske nationalsocialister og tidligere internerede fra Fårhuslejren havde tilbudt politisk støtte til Schmidt-Gorsblocks valgkamp. Schmidt-Gorsblock havde imidlertid været blankt afvisende overfor ethvert politisk samarbejde med danske nationalsocialister.¹⁰⁴ Dette var et vidnesbyrd om, at den tyske bekendelse var en ren national bekendelse, der ikke indeholdt skjulte ideologiske præferencer.

En generalamnesti for alle hjemmetyskere, der var blevet ramt af retsopgøret, og en fuldstændig afskaffelse af eftervirkningerne af retsopgøret, blev BdN's primære politiske mål i Fårhustiden. Generalamnestien blev aldrig givet, men det tyske mindretals medlemmer kom til at nyde godt af den generelle udvikling i det danske samfund, der med den tiltagende kritik af retsopgøret medførte en accept af behovet for at afslutte retsopgøret. Hjemmetyskerne blev som danske statsborgere omfattet af den lovgivning og den ændrede praksis, der i løbet af efterkrigstiden medførte omfattende delamnestier, benådnings med videre.¹⁰⁵ Den danske historiker Ditlev Tamm har fastslået, at retsopgøret for det tyske mindretals vedkommende sluttede med den tidligere hjemmetyske fører Jens Møllers løsladelse i 1950.¹⁰⁶ Historikeren Sabine Lorek har i sin disputats om retsopgøret i Nordslesvig konkluderet, at det ikke kunne karakteriseres som nogen kollektiv afstraffelse af det tyske mindretal. Retsopgøret havde oprindeligt i straffelovstillægget taget hensyn til det tyske sindelag som en formildende omstændighed i strafudmålingen. Lorek har på et omfattende empirisk grundlag foretaget en komparativ sammenligning mellem dansk- og tysksindede frontfrivilliges domme, der viser, at Aabenraa Ret faktisk tog hensyn til det tyske sindelag som en formildende omstændighed i strafudmålingen.¹⁰⁷

Det tyske mindretals medlemmer blev omfattet af retsopgøret i kraft af deres status som danske statsborgere. Hvis det tyske sindelag overhovedet blev taget i betragtning i bedømmelsen af den enkelte hjemmetyskers skyld, var det som en formildende omstændighed i strafudmålingen. En diskussion af retsopgøret mod det tyske mindretal vil følgelig basere sig på en problemstilling med generel relevans for det samlede retsopgør efter besættelsen. En problemstilling, der

forsøger at forklare det åbenlyse paradoks, at Rigsdagen med gennemførelsen af retsopgøret kunne stemple danske statsborgeres samarbejde med den tyske besættelsesmagt som illoyal optræden overfor den danske stat, når samme Rigsdag via forhandlingspolitikken havde tilskyndet til et sådant samarbejde med besættelsesmagten. Hvordan kunne de danske politikere på Rigsdagen straffe hjemmety-skere med op til to års fængsel for at have meldt sig til krigstjeneste på Østfronten, når selvsamme politikere igennem Danmarks deltagelse i Antikominternpagten og oprettelsen af Frikorps Danmark officielt havde støttet Tysklands krig mod Sovjetunionen? Hal Koch hævdede allerede i 1947, at retsopgøret havde baseret sig på en agitatorisk-mytilogisk betragtning af besættelsestiden, der inkluderede en så forfejlet udlægning af forhandlingspolitikken, at det svarede til historieforfalskning.¹⁰⁸ Man må derfor pointere, at spørgsmålet om, hvorvidt det tyske mindretals optræden under besættelsen havde været loyal eller illoyal overfor den danske stat ikke kan besvares uafhængigt af spørgsmålet om, hvorvidt forhandlingspolitikken under besættelsen var moralsk forsvarlig. Tilbage står den kendsgerning, at 2.958 medlemmer af det tyske mindretal blev dømt som landssvigere efter besættelsen.

Tiden der fulgte

Den politiske udvikling indenfor det tyske mindretal i Fårhustiden (1945-1955) var en afspejling af det retslige, økonomiske og politiske opgør, som den danske stat havde foranstaltet som en konsekvens af hjemmety-skernes illoyale optræden under besættelsen. Det tyske mindretals forhold til den danske herbergsstat var i perioden bestemt af tre bekendelser, henholdsvis den danske, den tyske og den europæiske bekendelse. I november 1945 dannedes en ny samlende hovedorganisation under navnet BdN, hvis stiftelseserklæring byggede på Haderslevkredsens grænsepolitiske koncept, der fordrede loyalitet overfor den danske herbergsstat (den danske bekendelse), afstandtagen fra grænservisionskravet og en afnazificering/demokratisering af det tyske mindretal. Loyalisterne i BdN forventede, at bruddet med henholdsvis nationalsocialismen og grænseflytningsparolen kunne forbedre forholdet til danskerne og afstedkomme en mildere kurs i retsopgøret mod det tyske mindretals medlemmer og en bevarelse af den liberale danske mindretalsordning. Året 1946 ind-

friede imidlertid ikke de hjemmetyske forventninger, hvilket medførte et kursskifte inden for BdN, der nedprioriterede behovet for en forbedring af forholdet til danskerne til fordel for en styrkelse af det tysk-nationale sammenhold i grænselandet (den tyske bekendelse). Med udgangspunkt i gensidighedsprincippet forestod Siegfried Hansen koordineringen af BdN og den slesvig-holstenske landsregerings grænsepolitik. En løsning af spørgsmålet om det danske mindretals stilling i Sydslesvig, der i 1947 stod højt på den politiske dagsorden i Danmark, blev således kædet sammen med kravet om, at den danske stat skulle bringe en afslutning på opgøret med det tyske mindretal. Alliancen med landsregeringen medførte en skærpet nationalpolitisk kurs og forværrede forholdet mellem det tyske mindretal og den danske herbergsstat. Den danske stats opgør med det tyske mindretal afsluttedes i løbet af 1950'erne, og hjemmetyskerne opnåede ligestilling som danske statsborgere. Forbundsrepublikkens oprettelse i 1949 indvarslede en ny tid, idet den danske og tyske stat gradvist tilnærmede sig hinanden politisk og økonomisk indenfor rammerne af den europæiske integrationsproces og NATO. Den politiske udvikling inden for det tyske mindretal afspejlede denne udvikling, da Europatanken blev den nye tids slagord for hjemmetyskerne i en sådan grad, at man kan tale om den europæiske bekendelse. Forbedringen af det nationalpolitiske klima i grænselandet kulminerede i 1955 med underskrivelsen af Bonn-København-erklæringerne, der indebar den danske herbergsstats de facto anerkendelse af det tyske mindretal og dets grundlovssikrede frihedsrettigheder. Det tyske mindretal fik genetableret forholdet til den danske herbergsstat, da den danske og tyske bekendelse gik op i en højere enhed, den europæiske bekendelse. Danskerne betragtede ikke længere Tyskland som en fjendtlig besættelsesmagt, men som en ven og allieret, og hjemmetyskerne kunne konfliktløst opretholde en dobbelt loyalitet overfor den danske herbergsstat og den tyske nation.

Artiklen er en revideret og forkortet udgave af forfatterens speciale i historie, afleveret ved Århus Universitet 2003. En kopi af specialet i dets fulde længde befinder sig i Landsarkivet for Sønderjylland.

KILDE- OG LITTERATURLISTE

Litteratur

Becker-Christensen, Henrik. Det tyske mindretal i Nordslesvig 1920-32, Bd. I-II. Aabenraa 1990.

Beretning til Folketinget afgivet af den af tinget under 25. oktober 1950 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45, Bd. XIV. Det tyske mindretal under besættelsen. København 1953. (Den parlamentariske kommissionsberetning).

Hansen, Ernst Siegfried. Disteln am wege. Von der Besetzung Dänemarks bis zu den Bonner-erklrungen. Bielefeld-Bethel 1957.

Hansen, Ernst Siegfried. Kurier der Heimat. Das Spiel um Schleswig zwischen Kapitulation und Programm Nord. Bielefeld-Bethel 1955.

Hansen, Hans Schultz. Sønderjyske arkivregistraturer. Politiajudanten for de sønderjyske landsdele 1934-1944 & Politikommandøren for Sydjylland m.v. 1945-ca. 1958. Aabenraa 1994.

Jessen, Hanns Christian (red.). Faarhus 1945-1949. Straflager für die deutsche Minderheit in Dänemark. Erlebnisse, Berichte und Dokumente. Husum 1987.

Johannsen, Peter Iver. Die deutsche Volksgruppe in Nordschleswig. i: Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzbereich. Kiel 1993.

Jckel, Eberhardt. Die Schleswig-Frage seit 1945. Dokumente zur Rechtsstellung der Minderheiten beiderseits der deutsch-dänischen Grenze, Bd. XXIX. Frankfurt & Berlin 1959.

Koch, Hal. Jeg anklager rigsdagen. København 1947.

Larsen, Kai Edvard. Et halvt rhundrede i grnslandet. 1969.

Larsen, Kai Edvard. Vort Grnsland 1945. Den sidste runde. Graasten 1946.

Lenzing, Hilke. Die deutsche Volksgruppe in Dänemark und das nationalsozialistische Deutschland 1933-1939. Bonn 1973.

Lorek, Sabine. Rechtsabrechnung. Politische Säuberung in Nordschleswig nach dem Zweiten Weltkrieg. Neumünster 1998.

Noack, Johan Peter. Det tyske mindretal i Nordslesvig under besttelsen. 1975.

Tgil, Svend. Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Eine

Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933-39. Stockholm 1970.

Tamm, Ditlev. Retsopgøret efter besættelsen, Bd. I. 3. udg. København 1997 (1. udg. 1984).

Weitling, Günter. Die Heimdeutschen. Ursprung, Wesen und Geschichte. Aabenraa og Sønderborg 1990.

Aviser og andre periodica

Deutscher Volkskalender fr Nordschleswig, Grenzfriedenshefte, Grænsen, Grænsevagten, Nordschleswigsche Zeitung/Der Nordschleswiger, Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft fr Nordschleswig.

Love og anordninger.

Rigsdagstidende.

Landsarkivet i Aabenraa (LA)

Politimesteren i Aabenraa, Efterretnings-tjenesten 1937-1958: 4. 1945-1955. Akter vedr. mindretallet 2. Sagligt ordnede notitser. 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Manus. til rapporten »Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55«.

Archiv historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe (AhFdV)

Die Gründung des Bundes deutscher Nordschleswiger. m.m.

NOTER

1. Larsen, 1946, s. 182.
2. Schultz, Fritz. Gedanken aus Nordschleswig nach 1945. I: Grenzfriedenshefte, 4, 1953, s. 21.
3. Der Weg der Volksgruppe seit 1945 und das neue Selbstverständnis. Artikel af Arthur Lessow i: Der Nordschleswiger, dato ukendt.
4. Siegfried Hansen, 1957, s. 66. Jessen, 1987. Schultz, Fritz. Gedanken aus Nordschleswig nach 1945. I: Grenzfriedenshefte, 4, 1953, s. 20. Siegfried Hansen, Ernst. Das Licht im Fenster. I: Volkskalender, 1947.
5. Becker-Christensen, 1990, Bd. I, s. 85.
6. Weitling, 1990, s. 5ff. + 48ff. + 100.
7. Tgil, 1970, s. 18.

8. Wernich, Niels. Einige Gedanken über Volk und Staat an der Hand von Verhältnissen unserer Heimat. I: Volkskalender, 1949.
9. Larsen, 1946, s. 83ff.
10. Tamm, 1997, s. 430f. Noack, 1975, s. 130. Grænsevagten, 1948, s. 60 + 88 + 217 + 332.
11. Den parlamentariske kommissionsberetning, Bd. XIV, s. 67ff.
12. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Feks. V IV (Skole) 1.1.3. Brev fra Bucka-Christensen til Th. Westergaard, 12/8-1945. Siegfried Hansen, 1957, s. 129.
13. LA, Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, II-0-1.
14. Larsen, 1946, s. 125ff. Den parlamentariske kommissionsberetning, Bd. XIV, s. 79.
15. Siegfried Hansen, 1957, s. 124ff.
16. Becker-Christensen, 1990, Bd.I, s. 119f.
17. Hopp, Peter. Neubeginn und kritische Rückschau. Einige Bemerkungen zu Rudolf Stehrs Erinnerungen. Anmeldelse i: Grenzfriedenshefte nr. 3 - 1982, s. 170.
18. Denkschrift an den dänischen Staatsminister Buhl. Eine Äusserung von Johannes Schmidt-Wodder. Artikel af Pastor Schmidt i: Nordschleswigsche Zeitung, 19/5-1945.
19. Siegfried Hansen, 1957, s. 89ff. + 96.
20. LA, Politikommandøren for Sydjylland m.v. 1945 - ca. 1955, 216. 1946-1953. Sager vedr. mindretallet efter 1945 II. Rapporten og notitser ved Kr. Dall. Siegfried-Hansen, 1957, s. 259. Der Weg der Volksgruppe seit 1945 und das neue Selbstverständnis. Artikel af Arthur Lessow i: Der Nordschleswiger, dato ukendt.
21. Siegfried Hansen, 1957, s. 111.
22. Der Weg der Volksgruppe seit 1945 und das neue Selbstverständnis. Artikel af Arthur Lessow i: Der Nordschleswiger, dato ukendt.
23. Weitling, Günter. Die Bedeutung der totalen Institution Faarhus für die deutsche Volksgruppe in Nordschleswig. Soziologische und kulturhistorische Perspektiven. I: Jessen - Faarhus 1945-1949, s. 37.
24. Grundlegende Gedanken aus Sorge um die Zukunft der deutschen Volksgruppe. Artikel af Arthur Lessow i: Der Nordschleswiger, 13/11-1993.
25. Noack, 1975, s. 140f + 153f).
26. Siegfried Hansen, 1957, s. 117f.
27. Siegfried Hansen, 1957, s. 58 + s. 127. Clausen, Hans P. Vore modstandere. I: Grænsevagten, 1951. Grænsen, januar, 1950.
28. Ibid., s. 127.
29. Ibid., s. 128f.
30. Ibid., s. 129.
31. Ibid., s. 130f.
32. Ibid., s. 131. Her er gengivet et uddrag af brevet fra pastor Schmidt til Ernst Siegfried Hansen, d. 20/10-1945.
33. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Unterlagen der Besprechung am 22. November 1945 in Apenrade. 1. Die Erklärung des »Bundes deutscher Nordschleswiger«.
34. Ibid., Der Vorschlag Pastor Schmidt-Wodders.
35. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Erster Entwurf Ernst Siegfried Hansen. 25/10-1945. »Grundzüge einer deutschen Vereinigung«. Das deutsche Bekenntnis, erster Punkt.
36. Ibid., Das deutsche Bekenntnis, zweiter Punkt.
37. Ibid., Das deutsche Bekenntnis, dritter Punkt, 1. Das Heimatrecht.
38. Ibid., Das deutsche Bekenntnis, dritter Punkt, 3. Ein Statut.
39. Ibid., Das deutsche Bekenntnis, dritter Punkt.
40. Siegfried Hansen, 1957, s. 140. Siegfried Hansen, 1955, s. 38. Her er begge steder gengivet uddrag af brevet fra pastor Schmidt til Ernst Siegfried Hansen, 28/10-1945.
41. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til pastor Schmidt, 30/10-1945.
42. Siegfried Hansen, 1957, s. 141.
43. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Edlef Bucka-Christensen til Ernst Siegfried Hansen, 30/10-1945.

44. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til Edlef Bucka-Christensen, 2/11-1945.
45. Siegfried Hansen, 1957, s. 129.
46. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til pastor Schmidt, 7/11-1945.
47. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Die Erklärung ins zweiten Entwurf Ernst Siegfried Hansens. 7/11-1945. Das deutsche Bekenntnis.
48. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til bankdirektør Rasch, Dr. Wernich, Christian Danielsen, Hans Beyer m.fl., 7/11-1945.
49. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Edlef Bucka-Christensen til Ernst Siegfried Hansen, 9/11-1945.
50. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Aktennotiz. Die Verhandlung in Hadersleben am 10. November 1945.
51. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Aktennotiz. Die Verhandlung in Hadersleben am 10. November 1945.
52. Siegfried Hansen, 1957, s. 146.
53. Ibid., s. 146ff. Her er gengivet uddrag af brevene fra Dr. Niels Wernich, 10/11, Dr. Waldemar Reuter, 13/11, og Jürgen Schmidt-Ostertorp, 15/11, alle til Ernst Siegfried Hansen.
54. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til bankdirektør Rasch, Dr. Wernich, Christian Danielsen, Hans Beyer m.fl., 7/11-1945.
55. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til Edlef Bucka-Christensen, 17/11-1945.
56. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til Edlef Bucka-Christensen, 17/11-1945.
57. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til pastor Schmidt, 16/11-1945.
58. Siegfried Hansens programforslag på konferencen var identisk med anden udgaven af Das deutsche Bekenntnis. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Unterlagen der Besprechung am 22. November 1945 in Apenrade.
59. Siegfried Hansen, 1957, s. 149f.
60. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Die Gründungsversammlung des »Bundes deutscher Nordschleswiger«. Nach dem stenographischen Referat, 23. November 1945, Ernst Siegfried Hansen. Aktennotiz. Die Besprechung am 22. Nov. 1945, s. 1.
61. Ibid., s. 2.
62. Ibid., s. 3.
63. Ibid., s. 4.
64. Gründungserklärung des Bundes deutscher Nordschleswiger vom 22. November 1945 (Jäckel - Die Schleswig-Frage, A.I.3.).
65. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Aktennotiz. Besprechung am 8. 12. 1945 in Tingleff.
66. Larsen, 1946, s. 107ff.
67. Grænsevagten, 1946, s. 29.
68. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Henvendelse til den danske Rigsdag vedrørende det tyske mindretal i Nordslesvig. November 1945. Underskrevet af: Hans Schmidt, Gorsblok & Johannes Schmidt, Petersholm.
69. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Henvendelse til Rigsdagen (Udkast til Schmidt-Gorsblocks anden henvendelse til Rigsdagen, der ved Siegfried Hansens mellemkomst aldrig blev offentliggjort).
70. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til Hans Schmidt-Gorsblok, 3/12-1945.
71. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til pastor Schmidt, 20/12-1945.
72. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Brev fra Ernst Siegfried Hansen til Hans Schmidt-Gorsblok, 21/12-1946.
73. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Henvendelse fra

- Bund deutscher Nordschleswiger, Arbejdsudvalget til Justitsministeren, Christiansborg, København, 3/12-1945. Aktennotiz, Besprechung am 8.12.1945 in Tingleff. Meddelelse fra BdNs sekretariat, Aabenraa, den 15. December 1945.
74. Tamm, 1984, s. 424.
75. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Offentliggørelse af BdN's henvendelse til det justitsministerielle straffelovsudvalg, Aabenraa, den 15.12.45.
76. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Aktennotiz. Vertraulich! Besprechung am 19. Dez. 1945.
77. Tamm, 1984, s. 262 + 418.
78. AhFdv, 66 (midlertidig opstilling). Ernst Siegfried Hansen: Grundsteine des Wiederaufbaus. Tätigkeitsbericht des Arbeitsausschusses auf der Hauptversammlung des Bundes deutscher Nordschleswiger am 17. Mai 1947 in Tingleff, s. 7. Tamm, 1984, s. 421f.
79. Ibid., s. 6. Lorek 1998, s. 543.
80. 29/5 45: 2. beh. af f.t.l. om tilt. t. borgerlig straffelov ang. forræderi m.m. I. Rigsdagstid. 1945, Folketingets forhandling, s. 239ff.
81. An alle Deutschen im Stadt u. Land. Opråb af Ernst Siegfried Hansen i: Der Nordschleswiger, 13/5-1946.
82. Neue dänische Gesichtspunkte. Artikel af Ernst Siegfried Hansen i: Der Nordschleswiger, 16/7-1949.
83. AhFdv, 68 (midlertidig opstilling): Die Gründung ... Offentliggørelse af BdN's henvendelse til det justitsministerielle straffelovsudvalg, Aabenraa, den 15.12.45, s. 4.
84. AhFdv, 66 (midlertidig opstilling). Brev fra pastor Schmidt til Ernst Siegfried Hansen, 10/2-1947.
85. AhFdv, 67 (midlertidig opstilling). Bund deutscher Nordschleswiger. Protokoll des Provisoriums. 19. April 1947: Achte Sitzung des Arbeitsausschusses.
86. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, I-1-5.
87. AhFdv, 67 (midlertidig opstilling). Bund deutscher Nordschleswiger. Protokoll des Provisoriums. D. Vorläufige Satzungen, § 13 og § 14. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, I-1-2.
88. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, I-1-3.
89. Innere Entwicklungen im Deutschland. Ein Wort zu den neuen Anklagen gegen uns. Artikel af Ernst Siegfried Hansen i: Der Nordschleswiger, 12/7-1947.
90. LA. Sønderjyske arkivregistraturer. Hansen, Hans Schultz. Politiajudanten for de sønderjyske landsdele 1934-1944 & Politikommandøren for Sydjylland m.v. 1945-ca. 1958. Aabenraa 1994, s. 7.
91. LA. Politimesteren i Aabenraa, Efterretningstjenesten 1937-1958. 4. 1945-1955. Akter vedr. mindretallet 2.
92. Siegfried Hansen, 1957, s. 267.
93. Ibid., s. 264f.
94. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, II-o-12.
95. Siegfried Hansen, 1957, s. 267.
96. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - udviklingen gennem ti år 1945/55, II-o-11.
97. Ibid., II-o-12.
98. Siegfried Hansen, 1957, s. 266f.
99. LA. Politimesteren i Aabenraa, Efterretningstjenesten 1937-1958. 4. 1945-1955. Akter vedr. mindretallet 2.
100. Siegfried Hansen, 1957, s. 267. LA. Politimesteren i Aabenraa, Efterretningstjenesten 1937-1958. 4. 1945-1955. Akter vedr. mindretallet 2.
101. LA. Politimesteren i Aabenraa, efterretningstjenesten 1937-1958, 5. 1945-1954. Akter vedr. mindretallet 3. Det tyske mindretal i Nordslesvig - ud-

- viklingen gennem ti år 1945/55, I-1-6 + II-o-42.
102. Lenzing, 1973, s. 152.
103. 16/10 53: Åbningsdebat. I: Rigsdagstid. 1953-54, Folketingets forhandlinger, s. 167.
104. L.A. Politimesteren i Aabenraa, efterretningsjænesten 1937-1958, 4. 1945-1955. Akter vedr. mindretallet 2. Notits af kriminalbetjent Poul Rasmussen, Aabenraa, den 25. april 1951.
105. Stehr, Rudolf. Neubeginn und kritische Rückschau. I: Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 43/44 - Jahrgang 1981, s. 91. Siegfried Hansen, 1957, s. 319. Tamm, 1984, s. 435.
106. Tamm, 1984, s. 431.
107. Lorek, 1998, s. 541f. + 550.
108. Koch, 1947, s. 64 + 95 + 98 + 107.